

Univerzita Karlova

Recenzenti

Doc. Dr. Jan Wanner, CSc.  
Doc. Dr. Milan Hlaváček, CSc.

## CÍSAŘSKÁ POLITIKA

Rakousko-Uhersko a Německo  
v evropské politice v letech  
1906 - 1914

ALEŠ SKRIVAN

STUDIJNÍ MATERIÁL z letuárky

"BALKÁN KRÁTCE PŘED 1. SVĚT. VÁLKOU"



Praha 1996

## **balkánské války**

(C)

= encykloped. heslo, zpracoval E. Hladký

– dva válečné konflikty na jihu Balkánu v letech 1912 – 1913, motivované snahou tamějších národů o definitivní likvidaci turecké nadvlády v tomto regionu a o vzájemné rozdělení nově získaného území.

První balkánská válka (říjen 1912 – květen 1913) byla střetnutím států Balkánského svazu – Bulharska, Srbska, Řecka a Černé Hory (ke vzniku koalice významně dopomohla ruská diplomacie) s Tureckem o zbývající území osmanské říše na evropském kontinentě (Makedonii, východní Thrákii, albánské oblasti). Po překvapivě rychlých vojenských vítězstvích balkánských spojenců (koncem října 1912 dobyli např. Srbové Kumanovo, začátkem listopadu Řekové Soluň) zůstaly v rukách Turků jen obležené pevnosti Drinopol (Edirne), Skadar a Janina. Do vývoje událostí zasáhly západní velmoci (v první řadě Rakousko-Uhersko a Itálie), které v zájmu toho, aby opětovně zabránily Srbsku získat přístup k moři, podpořily 28. 11. 1912 vyhlášení nového balkánského státu – Albánie a začátkem prosince prosadily mezi bojujícími stranami uzavření příměří. V lednu 1913 došlo v Istanbulu ke státnímu převratu. Moci se zde chopil tzv. mladoturecký triumvirát, který byl odhodlán udržet balkánské državy říše za každou cenu. Boje vzplanuly nanovo. Teprve po pádu Janiny (3. 3. 1913), Drinopolu (26. 3.) a Skadaru (24. 4.) přistoupili Turci na vyjednávání o míru. 30. 5. 1913 byla v Londýně dojednána mírová smlouva, zprostředkovaná velmocemi, již Turecko ztratilo všechna svá evropská území s výjimkou nejbližšího okolí Istanbulu (hraniční linie probíhala po linii Enez – Midye). O oblast Makedonie a východní Thrákie se měli podělit vítězní balkánští spojenci.

Právě otázka vytyčení hranic se však v následujícím období stala zdrojem nových rozporů v oblasti. Černá Hora se nechtěla vzdát dobytého Skadaru ve prospěch Albánie (nebezpečně se vyostřivší tzv. skadarská krize skončila teprve začátkem května 1913, kdy Černohorci opustili Skadar až po tvrdém tlaku velmocí); Bulharsko s nelibostí neslo, že se Soluně zmocnili Řekové a žádalo revizi územních zisků v Makedonii; Srbsko se cítilo poškozeno tím, že se mu kvůli vzniku Albánie znovu nepodařilo získat vlastní přístup k moři, a tvrdilo, že má v důsledku toho nárok na rozsáhlejší teritorium v makedonské oblasti. Spor mezi balkánskými státy o rozdělení Makedonie nakonec vyústil v druhou balkánskou válku (červen – srpen 1913), kterou zahájilo Bulharsko (politicky povzbuzované Rakouskem-Uherskem) útokem na srbské a řecké pozice na řece Bregalnici v severovýchodní části

Makedonie. 10. 6. 1913 se zapojili do války proti Bulharům také Rumuni, jejichž vojska vtrhla do jižní Dobrudže a zahájila pochod nechráněným severním Bulharskem na Sofii. Situace využili i Turci a 23. 7. 1913 znovu obsadili Drinopol. Osamocené Bulharsko bylo nuceno 29. 7. kapitulovat. Bukurešťským mírem z 10. 8. 1913 Bulhaři ztratili nejen velkou část území nabytých za první balkánské války v Makedonii a Thrákii, ale i některá svá stará území (konkrétně jižní Dobrudžu, jež připadla Rumunsku). Srbsko si podrželo velkou část severní a střední Makedonie, Řecko jižní Makedonii se Soluní a část západní Thrákie, Turkům byla vrácena část východní Thrákie s Drinopolem.

Balkánské války výrazně proměnily poměr sil na Balkáně. Turecká říše byla odtud prakticky vytlačena. Nespokojené Bulharsko změnilo svůj dosavadní víceméně proruský kurz a hnáno snahou o odvetu se rychle stávalo spojencem Berlína a Vídně. Rozdělení Evropy na antagonistické bloky (® Trojspolek, ® Dohoda) se během balkánských válek ještě zvýraznilo. Vítězství ve válkách posílilo postavení Řecka, Srbska a Černé Hory. Úspěchy Srbů a Černé Hory byly však „trnem v oku“ habsburské monarchii, která se snažila zachovat si statut velmoci s vlivem na jihovýchodní Evropu a stávala se stále závislejší na politicko-vojenské pomoci Německa. Naopak Německo, pro nějž bylo Rakousko-Uhersko jediným spolehlivým spojencem, bylo stále více strháváno do nechtěného vleku dobrodružné balkánské politiky podunajské říše. Od prudké eskalace napětí mezi Rakouskem-Uherskem a Srbskem, resp. i Černou Horou, k níž došlo za balkánských válek 1912 – 1913, byl již jen krok ke vzniku ® první světové války.

Česká veřejnost sledovala balkánské války s neobyčejným zájmem. V době prvního konfliktu byly sympatie Čechů jednoznačně na straně Balkánského svazu. Dobytí Kumanova, Drinopole a Skadaru byla v Čechách bouřlivě oslavována jako „velká vítězství slovanských bratrů“. Ve městech i na venkově se konaly peněžní sbírky na podporu raněných vojáků. Na Balkán bylo vypraveno několik expedic českých lékařů (viz též ® česko – srbské, ® česko – černohorské, ® česko – bulharské, ® česko – makedonské vztahy). Druhá – mezispojenecká – válka vyvolala mezi Čechy rozpaky, většina z nich stranila spíše Srbům a Černohorcům. Na postoji Bulharů Čechům vadila jejich snaha opřít se politicky o Rakousko-Uhersko a Německo. Česká veřejnost v průběhu válek ostře odsuzovala velmocenské snahy habsburské monarchie o vměšování do balkánských poměrů. Populární bylo v té době heslo „Balkán balkánským národům!“ Někteří čeští politici – Masaryk, Klofáč, Kramář – se pokoušeli o zprostředkování mezi Vídní, Bělehradem a Cetyní se snahou zmírnit vzrůstající napětí mezi habsburskou monarchií a malými státy na jihu Balkánu. Popravdě však s minimálními výsledky.

## Literatura:

Josef Šusta, Světová politika v letech 1871 – 1914, sv. 6. Praha 1931.

Erich C. Helmreich, The Diplomacy of the Balkan Wars 1912 – 1913. Cambridge 1938. Milada Paulová, Balkánské války 1912 – 1913 a český lid. Praha 1963.

Ctibor Nečas, Balkán a česká politika. Brno 1972.

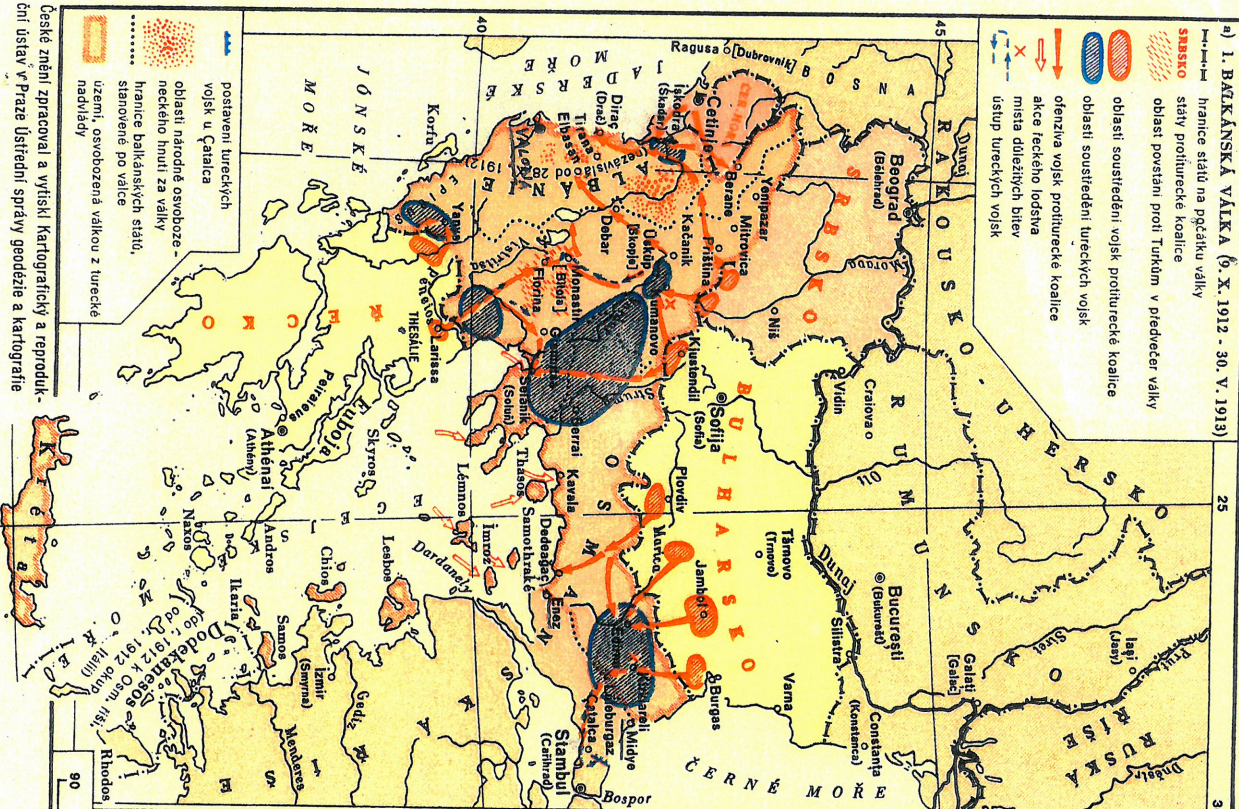
Aleš Skřivan, Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906 – 1914. Praha 1996.

Zdeněk R. Dittrich, Balkánské kolbiště a evropské mocnosti. Brno 1998.

BALKÁNSKÉ VÁLKY (12 - 1913)

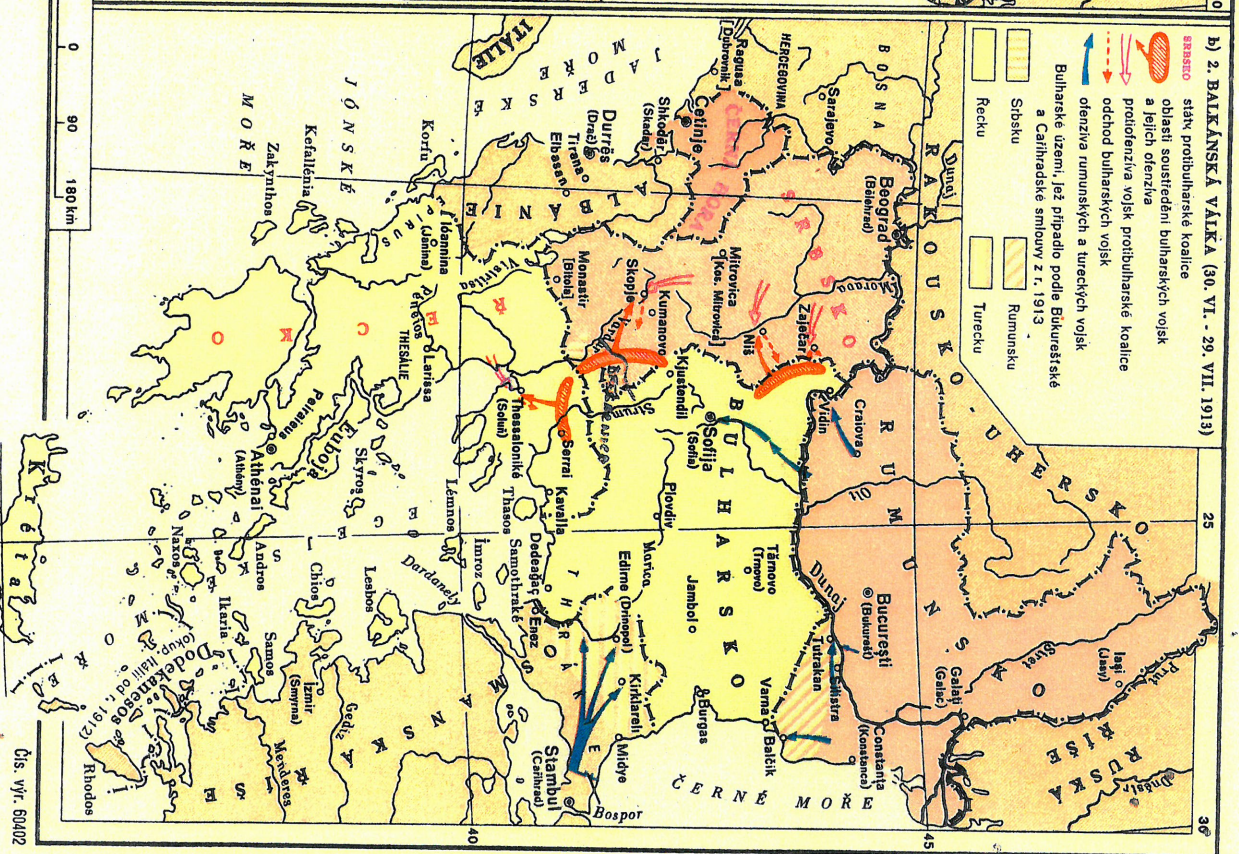
a) 1. BALKÁNSKÁ VÁLKA (9. X. 1912 - 30. V. 1913)

- hranice států na počátku války
- státy protiturecké koalice
- SRBSKO
- oblasti povstání proti Turkům v předvečer války
- oblasti soustředění vojsk protiturecké koalice
- oblasti soustředění tureckých vojsk
- ofenziva vojsk protiturecké koalice
- akce řeckého loďstva
- místa důležitých břev
- ústup tureckých vojsk



b) 2. BALKÁNSKÁ VÁLKA (30. VII. - 29. VII. 1913)

- státy protibulharské koalice
- SRBSKO
- oblasti soustředění bulharských vojsk a jejich ofenziva
- protiofenziva vojsk protibulharské koalice
- ofenziva rumunských a tureckých vojsk
- ofenziva rumunských a tureckých vojsk
- Bulharské území, jež připadlo podle Bukurešťské a Carifradské smlouvy z r. 1913
- Srbstvu
- Rumunsku
- Turecku



Časné změny zpracovali a vyřídili kartografický a reprodukční ústav v Praze Ústřední správa geodézie a kartografie

BALKÁNSKÉ VÁLKY 1912 - 1913

## V. PŘED KATASTROFOU 1913-1914

*Museli jsme zemřít.  
Mohli jsme si zvolit způsob smrti  
a vybrali jsme si ten nejstrašnější.*

CZERININ

Ani po ukončení druhé balkánské války bukkureštským mírem nenastalo výraznější uklidnění v mezinárodních vztazích. Během finálního jednání balkánských států s Tureckem v následujících měsících se ukázalo, že velmocí nemají jednoznačně účinný nástroj, jímž by přiměly Vysokou Portu respektovat podmínky příměří Londýnské mírové smlouvy. K úspěchu nevedla společná demarše velvyslanců velmocí v Konstantinopoli 7. srpna 1913, efekti neměly ani ruské hrozby přerušením diplomatických vztahů a separátní akcí. Také v této souvislosti se znovu projevíly vážné rozpory ve stanoviscích Německa a Rakousko-Uherska. Berlín se postavil za Turky, císař Vilém II. podporoval ideu, aby v jejich rukou zůstal důležitý Drinopol a ztroskotalo Berchtoldovo úsilí podpořit Bulhary a dosáhnout rozhodnutí, aby jim město bylo předáno. Nakonec Sofie a Konstantinopol dospěly k urovnání dvoustanným jednáním, které probíhalo v turecké metropoli od konce srpna a bylo završeno podpisem mírové smlouvy 30. září 1913, již se Sofie zřekla nároků na Drinopol a přilehlou oblast, obsazenou Bulhary za první balkánské války. Souběžně již probíhala jednání o uzavření defenzivní aliance mezi Tureckem a Bulharskem.<sup>1)</sup> Sofie chápala případnou smlouvu s Konstantinopoli za důležité předpoklad pro sblížení s Rakousko-Uherskem a Trojspolkem. Bulhaři v této době také opakovali svou nabídku<sup>2)</sup> Vidni na uzavření alianční smlouvy,<sup>3)</sup> ale Berchtold, třebaže neopustil svou probulharskou koncepci, se nechtěl a s ohledem na postoj německého spojence ani nemohl příliš vázat. Berlínský Zahraniční úřad - zřejmě ovlivněn císařem - totiž neprojevoval žádné sympatie vůči bulharsko-tureckému spojení<sup>4)</sup> a za příznivější variantu považoval alianci Turecka s Řeckem.<sup>5)</sup> Když vznikla hrozba, že Francie příslibem umístění bulharské půjčky na francouzském finančním trhu pohne Sofii ke změně kursu a uzavření alianční smlouvy s Ruskem, vyvíjel Berchtold od počátku roku 1914 značné úsilí, aby přiměl německého spojence podílet se společně s habsburskou monarchií na půjčce Bulharsku,<sup>6)</sup> což se mu však až do června 1914 nezdařilo. Ani konečné dohody mezi Řeckem a Tureckem nebylo dosaženo bez komplikací. V tomto případě byla hlavním předmětem sporu otázka egejských ostrovů, z velké části okupovaných Řeky. Itálie, ačkoli její síly dr-

žely Dodekanéské ostrovy, podněcovala Turky, aby trvali na vrácení ostrovů. Vzniklé napětí hrozilo přerůst v nový ozbrojený konflikt. Zvlášť překerní byla pozice Německa, které sice více sympatizovalo s Řeky, ale na druhé straně obava o vliv a ekonomické pozice v sultánově říši mu nedovolovala rozvinout aktivnější protitureckou politiku. Velké uspokojení Berlína proto vyvolalo Rumunsko, jehož diplomatický tlak pomohl přinutit Turecko a Řecko uzavřít 14. listopadu 1913 aténskou smlouvu, již byly normalizovány diplomatické i ekonomické vztahy obou států, které přistoupily na to, že v otázce egejských ostrovů rozhodnou velmocí.<sup>7)</sup> Jako poslední z někdějších členů Balkánského bloku uzavřelo smlouvu s Tureckem Srbsko, jehož zástupci ji podepsali v Konstantinopoli až 14. března 1914. Černá Hora neuzavřela s Turky žádnou smlouvu, její nároky byly vázány pouze na dohodu se Srbskem ze 7. listopadu 1913, na jejímž základě si Bělehrad a Cetyně rozdělily Novopazarský sandžak,<sup>8)</sup> a takto měly společnou hranici. Z uvedené skutečnosti pak vyplynula trvalá obava Vídně, že dojde ke spojení těchto států. Tím by se znovu podstatně zlepšila pozice Srbska, které by takto přece jen získalo přístup k moři, což bylo pro Rakousko-Uhersko nepřijatelné.

Hlavním důvodem zvýšení napětí ve vztazích mezi Vídní a Bělehradem na podzim 1913 byla albánská otázka. Přestože londýnská konference velvyslanců již 15. dubna 1913 rozhodla o severní hranici Albánie, na podstatné části jejího území setrvaly dále srbské jednotky a Bělehrad neprojevoval nejmenší ochotu je stáhnout. K tomuto kroku ho nepřiměla ani společná demarš rakousko-uherského a italského vyslance 2. července, podobně se minula účinkem intervence vyslanců šesti velmocí 17. srpna. Chaotická vnitřní situace v Albánii nahnávala Srby, kteří ještě zdaleka nerezignovali na možnost získat část albánského území, popřípadě zde hodlali dosadit režim vyhovující jejich zájmům. Favoritem Bělehradu byl někdejší turecký generál Essad paša, který ovládl Tiranu a doufal, že s pomocí Srbů na sebe sáhne vládu v zemi. Srbsko předpokládalo, že jako odměnu za zmíněnou pomoc získá část albánského území a v této souvislosti jednoduše hodlalo postavit velmocí před hotovou věc. Poměrně dlouhou dobu vyvolávaly napětí i řecké nároky na jihu Albánie.<sup>9)</sup> Tuto záležitost formálně uzavřelo až rozhodnutí londýnské konference velvyslanců 11. srpna 1913.<sup>10)</sup> Vzhledem k tomu, že Řekové měli podporu Německa, můžeme dokonce nazvat i na poněkud nadnesené tvrzení, že „albánská otázka ohrožovala existenci aliance (j. Trojspolku - A. S.)“.<sup>11)</sup> Situace se výrazně zosílila, když koncem září Srbové mobilizovali několik divizí, aby mohli s ohledem na probíhající povstání velmocí v Petrohradě, provádké Bělehrad tyto kroky se souhlasem a podporou Ruska.<sup>12)</sup> Když se počátkem října srbský ministerský předseda Pašić vrátil z Paříže do vlasti, zastavil se 3. října ve Vídní. Zde vedl v poměrně přátelském duchu rozhovory s Berchtoldem, který jej znovu upozornil na to, že je povinností Srbska respektovat hranice Albánie stanovené londýnskou konferencí velvyslanců. Pašić bez zaváhání vyslovil souhlas s tímto požadavkem, přesto jen několik dní po jeho odjezdu srbské jednotky okupovaly další část území Albánie. Ve Vídní dospěl k závěru, že pouze rázná akce může přinutit Bělehrad respektovat

vůli velmocí. Rozhodnutí o příslušném kroku padlo na zasedání ministerské rady 3. října 1913.<sup>13)</sup> Berchtold nejprve zevrubně zhodnotil situaci v rozsáhlém exposé a konstatoval, že monarchie „bude tise strpí vytvoření fait accompli, které by bylo první a také asi poslední etapou absorbování Albánie Srbskem, nebo na adresu Bělehradu zašle ultimatum, požadující evakuaci srbských jednotek z autonomní Albánie“.<sup>14)</sup> Během jednání se rozvinula diskuse, která však v podstatě nepřinesla žádné nové impulsy. Šéf generálního štábu Conrad<sup>15)</sup> opakoval svou starou ideu, že buď bude Srbsko začleněno do monarchie a získá postavení podobné pozici Bavorska v Německé říši, nebo se bude jeho nepřátelství stupňovat a důsledkem realizace velkotsrbské myšlenky „bude zamoření našich jižních území iredentou“.<sup>16)</sup> Stejně jako v minulosti, i tentokrát oponovali maďarští reprezentanti ideji případného připojení Srbska a uherský ministerský předseda hrabě Tisza se vši rozhodností prohlásil, že „státoprávní začlenění Srbska do monarchie je prakticky nemožné a postavilo by celou Evropu na stranu Srbska“.<sup>17)</sup> Přesto došlo k rozhodnutí o důrazném zákroku v Bělehradě. 15. října Berchtold telegraficky uvědomil spojence, požádal je o podporu<sup>18)</sup> a 17. října 1913 instruoval radu rakouského vyslancectví Storka, aby tlumocil srbské vládě verbální notu, požadující vyklizení albánského území srbskými jednotkami během osmi dní.<sup>19)</sup> Stork předal notu v poledne 18. října, v celé záležitosti lze znovu objevit některé podobnosti s vyvojem v létě 1914. Ultimatum Rakouska-Uherska však v tomto případě „dýchalo tiszovským a nikoli conradovským duchem, proto posloužilo věci uchování míru“.<sup>20)</sup> a dokonce ani nebyla stanovena žádná lhůta pro odpověď. Německo nakonec přislíbilo Vídní pomoc, dohodové velmocí reagovaly na rakouský nátlak nepřiznivě,<sup>21)</sup> třebaže prosazovaný požadavek korespondoval se závěry konference velvyslanců velmocí a habsburská monarchie vlastně vystupovala jako vykonavatel jejích verdiktů. S nejniší pravděpodobností právě toto byl důvod, který, přes všechno pobouření, vedl Paříž, Londýn a Petrohrad k tomu, že radily Srbsku k ústupnosti. Na druhé straně, nehledě na předchozí poměrně častou disharmonii v názorech na balkánské problémy, Berlín Vídeň podpořil,<sup>22)</sup> třebaže dal najevo určitou nespokojenost s tím, že Rakousko-Uhersko jednalo, aniž záležitosti předem konzultovalo se spojencem. „Viděň se rozhodla pro energetický postup z nejvládnější iniciativy, aniž se předtím radila s námi. Musíme samozřejmě za ni stát a po předání ultimata, v zájmu uchování velmocenského postavení Rakousko-Uherska, nemůžeme Vídní radit k ústupnosti“.<sup>23)</sup> konstatoval zastupující státní sekretář Zimmermann v telegramu německému chargé d'affaires v Petrohradě Luciovi. Dohodové velmocí doporučily Srbsku ustoupit. Francie se pokusila Bělehradu osladit hořké sousto přislíbení otevření francouzského finančního trhu, dokonce i ruský vyslanec Hartwig radil vyhovět ultimatu. Podstatnou roli sebrálo i stanovisko rumunské vlády, která dala Srbsku na srozuměnou, že je nepodpoří v konfliktu s Rakousko-Uherskem kvůli severní Albánii.<sup>24)</sup> Za těchto okolností uvědomila srbská vláda 20. října Rakousko-Uhersko, že její oddily budou staženy z Albánie v požadovaném termínu<sup>25)</sup> a o pět dní později informovala Vídeň, že byl tento krok proveden.<sup>26)</sup> Podzimní krize roku 1913, která opět hrozila přerůst v ozbrojený konflikt, byla tedy vyřešena a Vídeň dosáhla cíle.

„Porazili jste dvě největší diplomatické kanálie Evropy, Hartwiga a Izvoiského,“<sup>27)</sup> psal nadšený následník trůnu 21. října 1913 Berchtoldovi. Svým způsobem však šlo o Pyrrhovo vítězství Vídně, neboť, zdá se, že v metropolitních dohodových velmocích ústupnost za této krize přispěla ke vzniku určitého traumatu, jehož působení v nejkritičtějších chvílích léta 1914 zabránilo repríze vývoje událostí podle tohoto scénáře. „Podobné akce se již nesmějí opakovat,“<sup>28)</sup> prohlásil v Paříži ruský ministerský předseda Kokovcov v rozhovoru se srbským vyslancem Vesničem. Ministr zahraničí Sazonov se právě v této době nakrátko zastavil v Berlíně na zpáteční cestě z Paříže. Narazil na okázalý chlad, nebyl přijat císařem, Jagow ani nepřerušil svůj pobyt na venkově, takže jednal pouze s podsekretářem Zimmermannem. V rozhovoru s ním označil rakousko-uherské ultimatum ze 17. října za důkaz, „rozpadu koncertu velmocí.“<sup>29)</sup>

Situace vyvolaná balkánskými válkami dala s odstupem času vzniknout dojmu, že „se rozpadal celý světový řád a nebylo příliš možné očekávat zastavení běhu událostí, když si nikdo nebyl jist nápravou ... léto a podzim roku 1913 bylo údobím seskupování sil před skutečnou srážkou. Nacionalistické síly překonávaly každou umělou překážku a Vídeň se pokoušela zastavit něco, co naprosto nebylo v její moci zastavit.“<sup>30)</sup> Vypuknutí, průběh a důsledky obou balkánských válek, v tom je možno dát ruskému ministru zahraničí zčásti zapravdu, přinesly nejednoduše doklad o tom, že účinnost fungování koncertu velmocí jako nástroje řešení mezinárodních krizí přinejmenším výrazně klesla. Tento stav byl samozřejmě ovlivněn napětím ve vztazích mezi velmocemi, které se opakovaně stupňovalo především v souvislosti s balkánskými záležitostmi. Bylo stále zřejmější, že Rusko není schopno či přinejmenším ochotno brzdit aspirace svých balkánských klientů, především Srbska. Kromě toho v ruské zahraniční politice působily faktory, jejichž zdroje je někdy obtížné identifikovat, nicméně jejich negativní dopad s ohledem na mezinárodní situaci je mimo pochybnost. Charakteristickým příkladem byla působnost vyslance Hartwiga v Bělehradu, který, ač jeho aktivita často nekorespondovala s kursem Sazonova a popuzovala dohodové spojení, si udržel své postavení a praktikoval v nejednom ohledu zdánlivě vlastní politiku „nezávislou“ na oficiální linii. Úspěchy ve válkách nepochybně posílily sebevědomí vítězných balkánských států a staly se mohutným impulsem nacionalismu. Neschopnost Vídně včas racionálně řešit jihoslovanský problém byla hlavní příčinou toho, že především srbský nacionalismus nacházel stále přehodněnější žírnou půdu mezi jižními Slovany v monarchii.

Během balkánských válek byl postoj Berlína nejednou v rozporu se stanovisky Vídně a německá diplomacie spolupracovala s dohodovými státy, aniž, navzdory různým deklaracím, brala ohled na vitální zájmy habsburské monarchie. Rozladění ve vzájemných vztazích trvalo i po balkánských válkách, nejednou bylo vyvoláváno přežítavým postojem Němců vůči slabšímu spojení. Například v říjnu 1913 se arcivévoda František Ferdinand d'Este, ministr války Krobathin, šéf generálního štábu Conrad a další vysokí důstojníci účastníci oslav stého výročí bitvy národů u Lipska a byli pobouřeni tím, jak Němci zdůrazňovali svůj podíl na boji proti Napoleonovi a, „v tónu slavnosti se odráželo podcenění rakouských výkonů v osvo-

bozovacích válkách.“<sup>31)</sup> Je otázkou, do jaké míry Němci chápali stále komplikovanější mezinárodní postavení habsburské monarchie a zda si uvědomovali, že kromě jiných je právě jejich počinání příčinou oslabování spojení. Katastrofa Bulharska ve druhé balkánské válce de facto znamenala ztroskotání Berchtoldova kursu balkánské politiky. Německá podpora Recka a Rumunská znamenala i nepřímou podporu Srbsku, což bylo v hlubokém rozporu se zájmem Rakousko-Uherska. V dané souvislosti není možno nevidět osobní podíl Viléma II. na praktikování této politiky, již státní tajemník Jagow na rozdíl od svého předchůdce nedokázal čelit, byť si patrně musel uvědomovat jak je tímto postojem oslabována pozice Vídně. Možná právě vědomí této skutečnosti přimělo na podzim roku 1913 císaře Viléma II. k určitému obratu a poněkud křečovitě demonstrovat přátelství vůči Rakousko-Uhersku. „Jdu s vámi. Ostatní (mocnosti) nejsou připraveny nic proti tomu nepodniknout. Během několika dní musíte být v Bělehradě. Doposud jsem byl stoupencem míru; ale to má své hranice. Četl jsem mnoho o válce a vím, co znamená, ale nakonec nastane situace, kdy velmoc nemůže dále přihlížet a musí sáhnout po meči!“<sup>(32)</sup> Konstatoval německý monarcha v rozhovoru s překvapeným Conradem 18. října 1913. Během vzpomínkových oslav bitvy u Lipska. V podstatě ve stejném duchu se vyjádřil o týden později, kdy navštívil Vídeň. 26. října byl Berchtold pozván na čaj na německé velvyslanectví a při této příležitosti jej německý monarcha seznámil se svým pohledem na balkánské záležitosti.<sup>33)</sup> Během rozhovoru se bohužel, opět ukázalo, že nechápe dosah pro Rakousko-Uhersko téměř neřešitelné srbské otázky.<sup>34)</sup> Ministr vyjádřil názor, že tlak Srbska v budoucnu by bylo zřejmě nejvhodnější elminovat využitváním rozporu mezi Sofií a Bělehradem za současného zlepšování vztahu k Bulharsku, což však přináší značné riziko narušení vazby k Rumunsku, a tak se řešení této otázky i nadále jeví velmi obtížným, téměř jako kvadratura kruhu.<sup>35)</sup> Slované nejsou zrozeni k vládnutí, ale k tomu, aby sloužili,“ prohlásil Vilém II. a dodal, že „se Srbskem nemůže mít Rakousko-Uhersko žádný jiný vztah, než takový jakým je závislost menší na větší v systému planet.“<sup>36)</sup> Poté, co Berchtoldovi prezentoval poněkud bizarní plán na připoutání Srbska k monarchii, dal opět průchod silné demonstraci podpory spojení: „Když Jeho Veličenstvo císař František Josef něco požaduje, srbská vláda musí vyhovět. Jestliže to neučiní, bude Bělehrad ostřelován a okupován do té doby, než bude vůle Jeho Veličenstva splněna. V tomto případě si můžete být jisti, že stojím za vámi a jsem připraven tasit šavli, kdykoli to vaše akce bude vyžadovat.“<sup>37)</sup> Jak bývá s oblibou konstatováno, „Jeho Veličenstvo doprovozelo tato slova pohybem ruky k šavli.“<sup>38)</sup>

Takováto exaltovaná prohlášení však sotva mohla zakryt skutečnost, že mezinárodní pozice centrálních mocností byla stále méně příznivou. Ačkoli za balkánských válek došlo, zejména v souvislosti s albánskou otázkou, k výraznější spolupráci Vídně s Římem, nedůvěra ovlivňovala vzájemné vztahy trvale a zejména vojenská špička ve Vídni byla přesvědčena, že v případě evropské války Itálie „přeběhne“ do táboru protivníků habsburské monarchie. Jen příležitostně se objevila zdánlivá naděje na lepší výhled. Například v září 1913 byli Conrad a šef italského generálního štábu generálporučík Pollio pozváni na manévry v Německu, kde spolu



s Moltkem ml. projednávali obecné problémy.<sup>39)</sup> Šéf rakouského generálního štábu si podle vlastního vyjádření „uchoval vnitřní nedůvěru vůči Itálii“<sup>40)</sup> ale na druhé straně nemohl popřít Polliovo upřímné úsilí posílit vojenskou spolupráci v rámci Trojspolku.<sup>41)</sup> Jeho vážná, klidná a uvážlivá povaha působila sympaticky a důvěryhodně. Měl jsem pocit, že to s věrností vůči spojeneckví míní čestně, otevřeně a s důvěrou se s ním ztotožňuje,“ charakterizoval Conrad svůj dojem, aby však vzápětí dodal, že „generál Pollio nebyl Itálii“<sup>42)</sup> jinými slovy nebyl ochoten považovat příznivý dojem z jednání se šéfem italského generálního štábu za důkaz změny kursu římského kabinetu. Pollio sice během zmíněných jednání přišel nasazený čtyř až pěti italskými sbory na frontě proti Francii,<sup>43)</sup> musel ale připustit, že zdaleka není jisté, zda bude italské veřejné mínění reagovat na účast v této válce příznivě, což Conrad utvrdilo v přesvědčení, že vůči Itálii je dále třeba zachovávat opatrnost.

V důsledku balkánských válek, nehlédě na spojeneckou smlouvu z roku 1883, se začal podstatně zhoršovat vztah Rakousko-Uherska k Rumunsku, aby nakonec toto postupně stále výraznější odcizení vyústilo odklonem Bukurešti od Trojspolku.<sup>44)</sup> Mimo jiné šlo, jak již bylo řečeno, o důsledek zásadních rozporů kursu politiky Vídně resp. Berlína k balkánským státům během konfliktu, navíc byl vztah habsburské monarchie k Bukurešti trvale zatěžován politikou uherské vlády vůči Rumunům v Sedmihradsku. Jako důsledek úsilí o zlepšení vzájemných vztahů byla prezentováno jmenování hraběte Othokara Czernina rakousko-uherským vyslancem v Rumunsku na podzim 1913. Czernin patřil do okruhu arcivévdy Františka Ferdinanda d'Este, byl považován za znalce národnostní problematiky monarchie a nebyl příliš oblíben v Uhrách. Tyto skutečnosti mohly být chápány jako gesto dobré vůle vůči králi Carolovi a Rumunům. Záměr Balhausplatzu odráží rozsáhlá instruce novému vyslanci,<sup>45)</sup> který podle Berchtoldových slov měl „dosahnout plného, vyjasnění našeho vztahu k Rumunsku“.<sup>46)</sup>

Czerninovým úkolem bylo vysvětlit v Bukurešti, že případná spolupráce s Ruskem by se mohla stát dvojsměrnou zbraní, neboť ruská podpora směřuje ke sjednocení balkánských Slovanů pod ruskou patronací, což by v konečném důsledku vedlo k izolaci Rumunska. Vztahy k Bukurešti sice komplikovalo postavení Rumunů v monarchii, ale, a v tom měl ministr nepochybně pravdu, jejich politické i ekonomické postavení v Uhrách i Bukovině bylo mnohem lepší než v případě Rumunů žijících v Bessarábii či Srbsku. Podle jeho názoru v Bukurešti pochopili, že trvalejší spolupráce se Srbskem je neslučitelná se spojeneckvím s Rakousko-Uherskem, a doufají ve zlepšení vztahu habsburské monarchie k Bělehradu. Ale to, řečeno slovy instruce, není možné, neboť „mezi námi a dnešním srbským státem stojí velký jihoslovanský problém, který vyžaduje definitivní řešení, což bude stále naléhavějším ... Za daného stavu věci nemůže být řeč o tom, že se ... náš rozpor se Srbskem během času zmírní nebo bude odstraněn“.<sup>47)</sup> Hodnotu aliance s Rumunskem čínila kromě jiného problematickou i pozoruhodná skutečnost - ačkoli byla nedávno prodloužena její platnost, věděli o ní pouze král Carol a několik lidí z jeho nejbližšího okolí. O spojeneckém svazku nebyl informován tehdejší ministrský předseda Majorescu, členové jeho kabinetu, ani vlivný vůdce liberální

strany Britanu.<sup>48)</sup> Například v okamžiku vypuknutí první světové války neměl ministr zahraničí Porumbaru o smlouvě ani tušení.

Czernin brzy pochopil, jak obtížným úkolem byl pověřen. Během audience 7. prosince mu dal král Carol zřetelně na srozuměnou, že v případě velké války by si ce Rumunsko nevystoupilo proti Rakousko-Uhersku, ale „za současné situace je sova možné pomyslet na společný postup obou armád“.<sup>49)</sup> Jako hlavní překážku případnému zlepšení vzájemných vztahů označil král maďarskou politiku v Sedmihradsku. Czernin v soukromém dopise Berchtoldovi z 8. prosince<sup>50)</sup> doporučil vzdat se jakýchkoli iluzí o významu spojeneckví s Rumunskem, jestliže nedojde ke změně poměrů v Sedmihradsku, která by umožnila zlepšení vzájemných vztahů. „Stojíme na rozcestí a musíme se rozhodnout, zda chceme jít vpravo nebo vlevo. Musíme se buď pokusit znovu získat Rumunsko, nebo se toho musíme vzdát,“<sup>51)</sup> konstatoval v závěru dopisu a varoval před obojakou a polovičatou politikou, která by nemožla vést k pozitivním výsledkům. Czernin vyvinul značné úsilí, aby dosáhl změny ve vzájemných vztazích. Jeho podněty však ne vždy byly racionální. Po jistou dobu například doporučoval, aby byla spojenecká smlouva s Rumunskem zveřejněna „jakooby“ indiskreci, což podle jeho představy mělo přimět Bukurešti k jednoznačným vyjádřením. Z hlediska zájmů habsburské monarchie šlo přinejmenším o nešťastný impuls - nebylo totiž příliš obtížné odpovědět na otázku, co by v takovémto případě učinil král, který smlouvu z důvodů nikoli malicherných po léta tajil před svými ministry i před veřejností. S největší pravděpodobností by musel existenci takovéhoho dokumentu popřít a oslabená vazba monarchie k Rumunsku by byla natrvalo destruuována. Počátkem roku 1914 sice načas vznikl dojem, že by se mohly vytvořit předpoklady pro zlepšení vztahu habsburské monarchie k Rumunsku, ale tato naděje brzy pohasla. Uherský ministerský předseda Tisza v jednu oznámil začátek „éry jednoty a blahobytu“ a v této souvislosti byly zahájeny rozhovory s předáky Rumunské národní strany v Sedmihradsku. Celá záležitost však nepřekročila rámec gesta dobré vůle a jednání ztroskotala, neboť, nemožno dojít ke kompromisu mezi rumunským nacionalismem a železnými principy maďarské supremacie, na nichž byl založen uherský stát.<sup>52)</sup> Za těchto okolností byly pochopitelně marné apely následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este, aby byly podniknuty kroky k záchraně svazku s Rumunskem.<sup>53)</sup>

Neschopnost účinné koordinace aktivít, determinovaná rozdílností cílů i pohledů na základní problémy, logicky limitovala možnost politiky centrálních mocností na Balkáně a do značné míry umožnila nástup diplomacie dohodových států, především Ruska. V únoru 1914 navštívil Petrohrad srbský ministerský předseda Pašić. Během audience 2. února vyjádřil Mirkulašić II. poděkování „jmenem srbského lidu“ za ruskou podporu za balkánských válek, která znemožnila vrněšování Rakouska, car odpověděl, že „Rusko plnilo jen svou slovanskou povinnost“.<sup>54)</sup> Při této příležitosti bylo také jednáno o případném sňatku korunního prince Alexandra s carovou dcerou a Pašić o této možnosti prohlásil: „Bude-li nám souzeno, mít za královnu dceru ruského cara, nepochybně se bude těšit sympatiím celého srbského národa a může se, dopustí-li to bůh a okolnosti, stát carevnou jihoslovanského sbrochovratského lidu. Její vliv a lesk bude působit na celém

Balkánském poloostrově.<sup>65)</sup> Car pak doprovodil šedesátiletého srbského politika až ke dveřím a prohlásil: „Vyřídíte pozdravy králi a řekněte mu, že pro Srbsko učiníme vše.“<sup>66)</sup> Na závěr návštěvy se premiérové se dostalo vysoké počty - obdržel řád Alexandra Něvského s brilianty. Evropské veřejnosti nemohly uniknout tyto okázalé projevy ruské přízně a brzy bylo zřejmé, že carova ujištění učiněná za Pašičovy návštěvy odstranila na srbské straně možná poslední překážky, které stály v cestě protirakouským aktivitám Srbska. Za těchto okolností nemůže překvapit, že nové projevy upevňování svazku mezi Bukurešti, Aténami a Bělehradem znepokojovaly politiky ve Vídni i Berlíně. 7. února 1914 přijel do rumunské metropole řecký ministrský předseda Venizelos, o dva dny později dorazil jeho srbský protějšek Pašić, který se vracel z Petrohradu. Zvěsti, že v Bukurešti došlo k uzavření nové spojenecké dohody, neodpovídaly skutečnosti, neboť premiérové se pouze dohodli na podmínkách společné obrany podminek bukureštského míru.<sup>67)</sup> Nicméně samotná schůzka, která následovala vzápětí po Pašičově návštěvě Petrohradu, byla pro Rakousko-Uhersko varovným signálem.

Navzdory značnému úsilí se Czerninovi ani na jaře 1914 nepodařilo odstranit vzájemnou nedůvěru a dosáhnout zlepšení vztahů Rakousko-Uherska a Rumunsku.<sup>68)</sup> Válný dojem v Bukurešti neucínil ani vyslancovy nabídky rakouské garance území Rumunsku, popřípadě i Srbska. Jediné významnější pojitko k habsburské monarchii představovala osoba krále Carola, který ovšem v situaci, výrazně ovlivněné protirakouskými náladami rumunské veřejnosti i podstatně části politické scény, nemohl takřkajíc vyložit karty na stůl a prosadit jednoznačnou orientaci na Trojspolek. „Vztah monarchie k Rumunsku v současnosti tipí nejjasností,“ psal ve svém Pamětním spise o situaci Ludwig von Flotow.<sup>69)</sup> „... navzdory tajnému spolků a vznešené lojalitě krále Carola, která je mimo jakoukoli pochybnost, by monarchie v případě válečného konfliktu s Ruskem nemohla počítat s rumunskou pomocí, ale spíše s nějakou nepřátelskou akcí Rumunsku.“<sup>60)</sup> Smlouva s Bukurešti se tedy v podstatě stala mrtvou literou a svým způsobem i břemenem pro monarchii, protože například kvůli ohledu na spojence nemohlo Rakousko-Uhersko budovat pevnosti na sedmihradské hranici.<sup>61)</sup> Berchtold si byl těchto skutečností vědom,<sup>62)</sup> ale v podstatě nemohl učinit nic pro zlepšení situace. Zhruba v půli května 1914 pak Czernin došel k závěru, že „Rumunsko je nyní ztraceno.“<sup>63)</sup> Na druhé straně však stále doufal v možnosti obnovy někdejší vazby a do sarajevského atentátu neprestal usilovat o to, aby král Carol dal souhlas k prodloužení spojenecké smlouvy. V tomto ohledu neuspěl, monarcha se stále odvolával na nepřiznivé nálady veřejného mínění, což mu umožňovalo trvalé lavírování. V diplomatické korespondenci z posledních dvou předválečných let se opakují zmiňky o nepřiznivém působení vysokého věku na jednání rumunského krále, je možno nazvat i na tvrze-ní, že „vlivem starécké ješitnosti se po udělení hole ruského polního maršála plně dostal do závislosti na carovi.“<sup>64)</sup> Král Carol sice již dovošil pětasedmdesát let, ale jeho vysoký věk lze sotva chápat jako hlavní příčinu odcizení ve vztahu s centrálními mocnostmi. Kromě obecných a dlouhodobých důvodů - takovým nepochybně byla politika uherské vlády v Sedmihradsku, hrály důležitou roli i dílčí faktory: vliv

manželky korunního prince Ferdinanda Marie, dcery vévody z Edinburghu, skutečnost, že Carol choval daleko větší osobní sympatie k Mikuláši II. než k Vilému II. i rozšiřování kontaktů s Petrohradem. V tomto ohledu neúspěchem, který mohl Czernina na chvíli povzbudit, byla mise rumunského korunního páru do Petrohradu v březnu 1914, jejímž cílem bylo získat pro jedenadvacetiletého prince Carola ruku nejstarší carovy dcery velikoněžny Olgy. S celé věci totiž sešlo, neboť carevna údajně nebyla nakloněna politickým šňatkům svých deť. Avšak průběh oficiální návštěvy Mikuláše II. v Konstanici v půli června 1914 nemohl nikoho nechat na pochybách, třebaže se Czernin utěšoval zprávami, že „diplomaté i rumunští státníci se vyjadřují o výsledcích setkání v Konstanici s velkou rezervovaností ... a označují carova návštěvu za pouhý akt zdvořilosti.“<sup>65)</sup> Srdčnost přijetí ruského monarchy svědčila o něčem jiném, zcela otevřené byly výroky některých členů carova doprovodu. Například generální sekretář rumunského ministerstva války generál Hiescu informoval německého vojenského ataše majora Bronsarta o výroku hraběte Apraksina o tom, že „během jednoho až dvou let by mělo Rumunsko s pomocí Ruska získat Transylvánii (Sedmihradsko).“<sup>66)</sup> Velké pobouření ve Vídni i Budapešti vyvolal výlet, který společně 16. června podnikli rumunský ministrský předseda Bratianu a ruský ministr zahraničí Sazonov, kdy se ze Sinaie vydali automobilem přes hranici habsburské monarchie do Sedmihradska. Můžeme narazit na názor, že „tento poněkud neklasný projev souhlasu s rumunským iredentismem byl odměněn ujištěním o neutralitě, možná přímo ozbrojené podpory pro případ rakousko-ruské války.“<sup>67)</sup> Královský uherský ministerský předseda hrabě Tisza nedokázal skrýt hněv vyvolaný touto provokací, dokonce i opatrný a rezervovaný Berchtold se uchýlil k dosti silným slovům. Německý velvyslanec ve Vídni Tschirschky shrnul obsah rozhovoru s ministrem na toto téma následovně: „Jestliže pan Bratianu navrhl panu Sazonovovi výlet do Sedmihradska, ani to Berchtoldovi příliš neudivilo. Vždyť pan Bratianu je nakonec jen ministrem malého státu, jenž musí zřejmě vzdáleny ohledy na ješitné zájmy velké politiky. Ale skutečnost, že ruský ministr zahraničí, který je na oficiální návštěvě Rumunsku, se odtud se vydá s rumunským ministrem zahraničí<sup>68)</sup> do cizí země a právé na horkou půdu Sedmihradska, ačkoli si mohl uvědomit, že tímto podnití iredentistické proudy na obou stranách hranice, je nepochopitelná a proti veškeré mezinárodní zdvořilosti, takže Berchtold považuje celou zprávu za sotva uvěřitelnou.“<sup>69)</sup>

Informace o carově návštěvě v Konstanici, ani složitá situace spojení, kupodivu nevyvolaly v Berlíně vážnější znepokojení.<sup>70)</sup> Němci byli spokojeni se svým silným ekonomickým vlivem v Rumunsku,<sup>71)</sup> oslabení pozice Rakousko-Uherska v Bukurešti dokonce kancléř Bethmann-Hollweg označil za výhodu pro Německo, neboť „těžšíše aliance s Rumunskem se tak mohlo přesunout do Berlína.“<sup>72)</sup> Také za krize, vyvolané na přelomu let 1913 a 1914 v souvislosti s misí německého generála Oty Limana von Sanders v Turecku, se ukázalo, že Německo nebere velký ohled na stanovisko spojení, který považoval celou akci za zbytečně provokování mocností Dohody, zvláště Ruska, v již dosti složitě mezinárodní situaci. V dubnu 1913, tedy ještě před vypuknutím druhé balkánské války, informoval velký vezír

Mahmud Ševket paša německého velvyslance Wangenheima, že Turecko hodlá v dohledné době požádat Berlín o vyslání vojenské mise, která by byla pověřena organizací jeho ozbrojených sil. Během návštěvy Jiřího V. a Mikuláše II. v Berlíně v květnu 1913 informoval Vilém II. oba panovníky o záměru vyslat vojenskou misi do Turecka, aniž ji vyvolalo jejich nepříznivou reakci.<sup>73)</sup> Proto po počátečním váhání dal souhlas a jeho vojenský kabinet vybral pro tento úkol generála Limana von Sanders.<sup>74)</sup> V listopadu 1913 byla podepsána německo-turecká smlouva, již byly pro vedoucího mise vymezeny mimořádné široké pravomoci,<sup>75)</sup> navíc měl velít I. armádnímu sboru dislokovanému v Konstantinopoli a důstojníci z jeho doprovodu měli zastávat významná velitelská místa i pozice v generálním štábu.

Důležitá příčina kolize spočívala v tom, že stejně jako car neinformoval o berlínských rozhovorech na toto téma Sazonov, ani kancléř Bethmann Hollweg a státní sekretář Jagow o císařově záměru vyslat vojenskou misi do Turecka nevěděli. Cestu k urovnání se pokusil najít ruský ministerský předseda Kokovcov, který za své návštěvy Berlína 17. - 20. listopadu navrhl, aby německý generál převzal velení mimo turecké hlavní město, například ve Smyrně nebo Drinopoli.<sup>76)</sup> V této fázi však byli Němci neústupní. Liman podepsal 27. listopadu smlouvu s Turky a 4. prosince vyšlo sultánovo iradé o jeho jmenování velitelem sboru v Konstantinopoli. Když se tato zpráva dostala 6. prosince 1913 do Petrohradu, byl Sazonov nanejvýš pobouřen, povolal si německého velvyslance Pourtalèse a během dvouhodinového rozhovoru mu mj. sdělil, že „vrchní velení německého generála v tureckém hlavním městě vyváň pro Rusko neúnosný stav“, a „zůstane-li u tohoto jmenování, uplatní, popřípadě společně s Francií a Anglií, v Konstantinopoli velmi vážný tón“.<sup>77)</sup> Ruský ministr zahraničí se v několika memorandech snažil carovi objasnit povahu a rozsah nebezpečí, vyvolaného působností německé mise s takovýmto pravomocemi na Bosporu. Především prezenťoval závěr, že za těchto okolností se stane vyhlídka na otevření Úžin pro ruské válečné lodi beznadějnou, vážná hrozba takto vznikne i pro ruský zahraniční obchod. Současně se Sazonov pokusil přimět Brity a Francouze ke společnému diplomatickému zásahu v tureckém hlavním městě. Zpočátku Londýn ani Paříž neprojevovaly vůči jeho záměru příliš porozumění. Především Britové byli zdřzelení, protože jejich admirálové Gamble a Limpus měli díky pozici v turecké Námořní komisi větší pravomoci v sultánově loďstvu než měl míř Liman v pozemních silách. Navíc mohla britská participace na nějakém ráznějším zásahu ohrozit důležitě zbrojený stát jeho záměru příliš porozumění. Především Britové by se však chtěl vyhnout komplikacím ve vztahu k Rusku, a proto přistoupil na kompromis. 13. prosince 1913 předali velvyslanci Ruska, Británie a Francie individuálně velkému veziru nóvy, v nichž žádali odpověď na otázky, zda smlouva německé vojenské mise nepovede ke změně statusu Úžin a neohrožuje nezávislost Turecka. Nový velký vezír Said Halim paša obratem odpověděl negativně, což ovšem zdaleka neznamenalo ukončení diplomatického zápasu o Limanovu misi.

14. prosince dorazil Liman von Sanders s první skupinou německých důstojníků do Konstantinopole a ujal se svých funkcí. Jisté východisko pro budoucí kompromis poskytl rozhovor s ministrem války Izzetem pašou 16. prosince, v němž gene-

rál naznačil, bude-li jeho smlouva vyvolávat pro Turecko těžkosti s třetími zeměmi, netrvá na jejím doslovném dodržování, pouze mu jde o to, aby byly vytvořeny podmínky pro potřebný výcvik místních důstojníků.<sup>78)</sup> Trebaže velký vezír a ministr války již 23. prosince akceptovali kompromisní plán, podle něhož měl Liman po několika měsících složit velení v turecké meotropoli a věnoval se budování vzorového sboru v Drinopoli nebo ve Smyrně, ruský tlak pokračoval. Velvyslanec v Konstantinopoli Michail N. Giers požadoval realizaci tohoto přesunu zhruba do deseti dnů, aby údajně bylo možno uklidnit veřejné mínění rozjištěné tiskem. V důsledku ruského diplomatického tlaku nakonec 30. prosince francouzský ministerský předseda Doumergue předal velvyslanci Izvoľskému písemný závazek, že Francie „se přidá ke všem krokům ruské vlády v Konstantinopoli v záležitosti Limanovy mise“.<sup>79)</sup> President Poincaré krátce poté ujistil carova velvyslance, že Francie dostojí povinnostem, které jí ukládá spojenecký svazek.<sup>80)</sup> V této situaci Izvoľskij - to je poněkud překvapivé - doporučil omezit postup. Jelikož Jagow v rozhovoru s francouzským velvyslancem v Berlíně Cambonem již projevil náznak ochoty řešit záležitost smírně, ruský diplomat vyslovil názor, že společná rázná demarše Ruska, Británie a Francie v Berlíně by ze záležitosti udělala evropský problém a akce by nutně narazila na rozhodný odpor z německé strany.<sup>81)</sup> Přesto v Petrohradě, zjevně podněcena francouzskými sliby podpory, zavládla bojovná nálada. Nalezla především vyjádření na zvláštní poradě 13. ledna 1914, již se za předsednictví premiéra účastnili i klíčoví reprezentanti vojenské špičky. Sazonov doporučil různé kroky, ministr války Suchomilov i šéf generálního štábu Žilinskij sdělili jeho stanovisko a - což bylo velmi podstatné - na rozdíl od různých krizí v minulých letech deklarovali naprosto kategoricky, že Rusko je na válku připraveno. Oponentem krajního řešení byl především Kokovcov i Sazonov však musel uznat, že je otázkou, zda by Británie podpořila brannou mocí Francii a Rusko, když v tomto ohledu není vázána smluvně. Mezi tím zmírňující vliv britské diplomacie<sup>82)</sup> i určitá změna podmínek v Turecku napomohla nalézt východisko. Po novém roce byl totiž novým tureckým ministrem války jmenován Enver bej, který okamžitě zahájil čistky v armádě, a jak si Liman stěžoval v dopise šéfu císařova vojenského kabinetu generálu von Lynckerovi 8. ledna,<sup>83)</sup> situace se pro něj jako šéfa vojenské mise stala komplikovanější, jinými slovy s novým ministrem nebylo právě snadné vyjít. Text smlouvy, již Liman s Turky podepsal, pak umožnil Němcům ústup, aniž by ztratili tvář. Císař povýšil Limana do hodnosti generála jízdy, a jelikož ten podle smlouvy měl míř v Turecku hodnost o stupeň vyšší, stal se tureckým maršálem a v tomto okamžiku mohli opustit funkci sborového velitele, která již nyní neodpovídala jeho hodnosti. Taktó byl hlavní důvod ruské rozhořčené reakce odstraněn, car to s povděkem kvitoval v rozhovoru s Pourtalèsem 14. ledna a o den později kancléř Bethmann Hollweg připsal vyřešení krize tomu, že Německo vyhovělo požadavkům vysloveným Kokovcovem za jeho návštěvy v Berlíně.

Limanovská krize byla sotva zažehnána, když z Balkánu přišly signály, které avizovaly bezprostřední možnost spojení Srbska a Černé Hory, což ve Vídni povážovali za mimořádně vážnou hrozbu zájímům monarchie. Nebylo to poprvé, informa-

ce o přípravách tohoto kroku se několikrát objevily již v roce 1913.<sup>84)</sup> Rozhodně nešlo o nepodložené zvěsti. Bylo obecně známo, že černoorská veřejnost je tomuto řešení nakloněna a panující dynastie Petrovičů-Njegoš se v zemi nechtěla valným symatiím. Po druhé balkánské válce nebyčejně vzrostlo sebevědomí Srubů i jejich víra ve vlastní vojenskou zdatnost, neboť „Srbsko nyní bylo, poprvé ve svých dějinách, v postavení, kdy bylo schopno úctinně čelit jak tlaku habsburské říše, tak Ruska.“<sup>85)</sup> Navíc byly vojenské i politické možnosti habsburské monarchie ze srbské strany velmi podceňovány. Bělehrad - v tom byl nesporně podporován ruskou diplomacií, klíčovou roli hrál vyslanec Hartwig - se již dávno neohlížel na sílu z roku 1909, že bude udržovat přátelské soustředěné vztahy k Rakousko-Uhersku a srbská vláda „pokračovala v tom, že na svém území tolerovala propagandistické organizace a dokonce teroristické skupiny, které operovaly v jihoslovanských oblastech monarchie.“<sup>86)</sup> Důležitým bezprostředním impulsem pro Srby byl průběh a výsledky únorové Pašičovy cesty do Petrohradu, stejně jako jeho dubnová jednání s Hartwigem o možnosti sjednocení. Na oficiálních místech ve Vídni v této době snad už nikdo nepochyboval o tom, že příštím na řadě bude habsburská monarchie, na jejíž účet hodlá „slovanský Piemont“ dále rozšířit své území. „Srbové se vidí již před Vídni!“<sup>86)</sup> těmito slovy charakterizoval situaci britský chargé d'affaires v Bělehradě Crackanthorpe v rozhovoru s rakousko-uherským vojenským atašé Gellinekem.<sup>87)</sup> Realizace spojení Černé Hory a Srbska by m.j. znamenala, že by Srbové konečně získali vytožený přístup k moři a případně zřízení základny ruského válečného lodstva na černoorském pobřeží se mohlo stát smrtelnou hrozbou rakousko-uherské pozici na Jadraniu. Především Conrad vynaložil značnou energii, aby upozornil na závažnost tohoto nebezpečí. „Jestliže by mělo dojít ke spojení Černé Hory a Srbska, byly by tím dotčeny podstatné zájmy monarchie, především vojenské, a byl by porušen doposud prosazovaný princip nepřipustit Srbsko k Jadraniu,“ psal šéf generálního štábu 11. března Berchtoldovi a doporučil anektovat pobřežní pás až k hranicím Albánie,<sup>88)</sup> což opakoval i v rozhovoru s ministrem následujícího dne.<sup>89)</sup> Do jaké míry byla věc reálnou, prokazuje i krok krále Nikoly z konce března, kdy přemohl svou averzi vůči srbskému králi Petrovi a po značném zdráhání mu 26. března 1914 zaslal osobní dopis, v němž vyzval k dohodě o „sjednocení obou národů na vojenském, diplomatickém a finančním poli ... neboť by to bylo velmi potřebné s ohledem na dohodně neosvozené Srby.“<sup>90)</sup> Přesto, že nešlo o nějakou chiméru, Berlín se velmi rozhodně postavil proti případné rakouské akci, která by spojení obou států chtěla zabránit. „Spojení absolutně nelze zabránit; jestliže by se o to Viděň pokusila, tak by udělala velkou hloupost a vyvolala by nebezpečí války se Slovany, která by nás nechala chladnými“<sup>91)</sup> - tento výrok císaře Viléma II. svědčí jak o nepochopení obecné mezinárodní situace, tak životních zájmů Rakousko-Uherska.

Napětí během jarních měsíců roku 1914 zvýšila i rozsáhlá tisková kampaň v Rakousko-Uhersku a Německu, upozorňující alarmujícími způsoby na agresivní srbské cíle a vojenské přípravy Ruska. Noční můrou pro politiky i publicisty ve Vídni se stala možnost vzniku nového Balkánského bloku, který, podpořen Ruskem, by se dal na cestu územní expanze na účet habsburské monarchie. Velký rozruch

vyvolal článek „Rusko a Německo“ petrohradského korespondenta listu Kölnische Zeitung Dr. Richarda Ulricha z 2. března 1914, v němž autor varoval německou veřejnost před důsledky ruského zbrojení. Ulrich dospěl k závěru, že Rusko se plánuje připravit na to, aby během tří až čtyř let mohlo vést válku s Německem a případnou zdrženlivost Berlína si podle jeho názoru v Petrohradu vysvětlují pouze jako projev slabosti. Třebaže se státní sekretář Jagow v rozhovoru s ruským velvyslancem obratem od článku distancoval,<sup>92)</sup> velvyslanec v Petrohradu Pourtalès prohlásil Ulrichovy závěry za mylné a císař Vilém II. během návštěvy na rakousko-uherském velvyslanectví 11. března charakterizoval zveřejňování takovýchto článků jako „hru s ohněm“, která skutečně přiblížuje válku mezi Německem a Ruskem, a celou věc označil za „jasný nesmysl“, neboť „Rusko ještě delší dobu nebude moci pomýšlet na válku“<sup>93)</sup> podle názoru velvyslance Szögyényho se „nedalo popřít, že ve zdejším rozhodujících krizích panuje značné znepokojení způsobené opatřeními Ruska, a je sotva možné se domnívat, že Kölnische Zeitung zveřejnila zmíněný článek zcela bez kontaktování německých rozhodujících kruhů.“<sup>94)</sup>

Bylo otázkou, zda alarmující Ulrichův článek inspirovala oficiální místa a měl plnit úlohu jakéhosi pokusného balónku. Na druhé straně je mimo pochybnost, že v Berlíně i ve Vídni si byli plně vědomi hrozby, vyplývající z realizace ruského tzv. velkého vojenského programu, jehož cílem bylo zvýšit mírový stav ozbrojených sil z 1,5 na 2 miliony mužů a jednorázové zbrojní výdaje měly dosáhnout sumy 500 milionů rublů. Ve Vídni na vážnost situace vytrvale poukával především Conrad, prakticky při všech audiencích v prvních měsících roku 1914 opakovaně upozorňoval císaře na rostoucí hrozbu.<sup>95)</sup> Jako mimořádně varovný signál působil pád pragmatického a umírněného ruského ministerského předsedy Kokovcova, jehož v úřadu 12. února 1914 nahradil pětasedmdesátiletý stařec Ivan L. Goremykin, který byl sotva schopen přispět jak ke zlepšení vnitřní situace v zemi, tak k brzdění tlaků v oblasti zahraniční politiky. Někdejší opatrnost a zdrženlivost ruských politiků i vojenských kruhů, vynucená nepřiznivou situací po prohrané válce s Japonskem a nárazu revoluce, se definitivně stala minulostí. Ruská generálníta opět získala patřičné sebevědomí, které s ní podstatou měrou sdílela i rozhodující politická místa. Tato skutečnost se zřetelně projevila během porady 13. ledna, podobně jednáni 21. února se již týkalo možných vojenských opatření v případě války. Novou situaci odtrázel a ostrá protiněmecká kampaň ruského tisku. „Rusko si přeje mír, ale je připraveno na válku“ - pod tímto titulkem uveřejnili 12. března 1914 prestižní list Birževyjé vedomosti článek, v němž ministr války Suchomilov (někdy bývá iniciátiva připisována samotnému carovi) konstatoval: „Můžeme hrdě tvrdit, že čas hrozeb je pryč a ruské veřejné mínění nemá důvod k tomu, aby se znepokojovalo ... hlavní cíl obrany země je dosažen.“<sup>96)</sup> Navzdory podstatnému vzrůstu sebevědomí si byl Petrohrad vědom toho, že výsledek případné konfrontace s centrálními mocnostmi by byl značně nejistý, kdyby mohl počítat pouze s pomocí Francie. Základní otázkou bylo, zda se Británie, doposud formálně smluvně nevázaná spojeneckou smlouvou, v rozhodujícím okamžiku postaví na stranu Ruska a Francie. Uzavření spojenecké smlouvy s Londýnem se proto stalo hlavním cílem ruské di-

plomacie. Již v březnu 1914 jednal Sazonov s carovým souhlasem o tomto tématu s britským velvyslancem Buchanannem, velvyslanec Izvoľskij se v Paříži pokoušel získat francouzskou podporu pro tento záměr. Zařímco například Nicolson a další činitelé Foreign Office, dlouhodobě naklonění sblížení s Ruskem, se stavěli ve velkou většinou vůči ideji spojenecké smlouvy, někteří členové kabinetu, ovlivnění tradiční averzí vůči ruskému autokratickému režimu i nedůvěrou vyvolanou důsledky soupeření obou velmocí v Persii, zastávali opačný názor. Sám Grey také zpočátku nebyl nakloněn jednoznačně definovanému spojení s Petrohradem - soudil, že rozhodnutí Británie přiklonit se na stranu jednoho z kontinentálních táborů by definitivně narušilo stávající křehkou rovnováhu, a navíc předpokládal, že vláda jako celek by na toto nepřistoupila, stejně jako liberální poslanci v Dolní sněmovně, o něž se přirozeně kabinet opíral. Jistého kompromisu bylo dosaženo během návštěvy krále Jiřího V. a Greye v Paříži 21. - 24. dubna 1914. Výsledkem jednání s Francouzi byli mj. příslib britského ministra zahraničí, že se pokusí pohnout londýnský kabinet k tomu, aby dal alespoň souhlas ke společným poradám vedení britského a ruského námořního štábu, které by připravily program součinnosti lodstev obou velmocí v případě krize. Mělo jít o období porad vedení britského a francouzského námořního i pozemního štábu, které probíhaly již od roku 1906. Uvedené rozhodnutí, stejně jako dohoda o pravidelných poradách o balkánských otázkách na Foreign Office za účasti francouzského a ruského velvyslance, přispělo k uklidnění Rusů, třebaže základního cíle - podpisu formální spojenecké smlouvy s Británií - do vypuknutí první světové války Petrohrad nedosáhl. V chaosu událostí a problémů posledních týdnů a měsíců před vypuknutím první světové války zřetelně vyniká jedna skutečnost - mezinárodní pozice habsburské monarchie byla trvale nepřiznivou, ve Vídní sílil pocit izolace a vyvolával beznaději. Poněkud operetní knižce z Wiedu představovaly velmi chabou záruku rakousko-uherským zájmům v Albánii, v této souvislosti k uklidnění příliš nepřispěla ani jednání Berchtolda a italského ministra zahraničí San Giuliana 14. - 18. dubna 1914. Vznikla hrozba, že Bulharsko, zláčáno přísliby zisku části makedonského území, „přeběhne“ zpět do tábora ruských klientů, odklon rumunského spojení šel k vrchole, o poměru Srbska k monarchii není třeba obšírněji hovořit, navíc se Rusko začalo stavět do role rozhodného obránce integrity Turecka. Spojenci projevovali málo pochopení pro zájmy Rakousko-Uherska, které se cítilo ohroženo. Když se například objevily zprávy, že Rakousko-Uhersko jedná s Černou Horou o koupi hory Lovčenu, aby zabezpečilo své území, postavili se Italové velmi ostře proti tomuto údajnému záměru. V Berlíně po jistou dobu budilo zhoršení vztahu mezi Rakousko-Uherskem a Itálií dokonce obavu o další existenci Trojspolku.<sup>97</sup> Tehdy ve velku racionálně zhodnotil výhled monarchie hrabě hrabě István Tisza, který od června 1913 držel v rukou kormidlo vládní lodi plující v neklidných vodách uherské politiky a navzdory vehementní domácí opozici „dal sílu uherského státu do služeb velmocenských snah říše habsburské“<sup>98</sup>. Velké události minulého roku vytvořily na naši východní a jižní hranici situaci, která vyžaduje z naší strany uvážlivost, chladnou hlavu a klidný, ale houževnatý postup. Bukurešťský mír vytvořil zcela neuspokojivý stav, bez jehož opravy není možný žádný skutečný

a trvalý mír ... nahromadily se protiklady a vášně, které vyžadují věcně správné posouzení vlastních i cizích zájmů,“<sup>99</sup> psal ve svém proslulém Pamětním spise císaři z 15. března 1914. Tiszova hodnocení zahraničnopolitických výhledů monarchie bylo klidné, sřízlivé a kritické: „Rozhodně nechci hovořit o politice apatické rezignace nebo pasivního vyčkávání ... Naopak. Musíme jasně vytyčit naše cíle a neočekávaně k nim směřovat ... musíme úspěch v klidu a pečlivě připravít, dokud neoděří hodina rozhodující akce.“<sup>100</sup> Ve svém obšírném dokumentu dále doporučil sledovat politiku dlouhodobého výhledu, která by v jihovýchodní Evropě vedla k vytvoření seskupení příznivého monarchii. Podle uherského premiéra, nemohla být žádná řeč o úspěchu, jestliže bychom neměli plnou záruku, že nám Německo rozumí, oceňuje nás a podporuje.“<sup>101</sup> Současný bojovný postoj Ruská Tisza nechápal jako přímou válečnou hrozbu, pouze ho připsal snaze Petrohradu působit na balkánské státy s cílem dosáhnout založení jejich nového spolku, tentokrát jednoznačně namířeného proti monarchii. Z obecného hlediska si o budoucnosti nedělal žádné iluze. „Jsem pevně přesvědčen, že oba sousedé Německa budou pečlivě pokračovat ve vojenských přípravách do té doby, než se jim podaří proti nám zformovat seskupení balkánských států, poté bude monarchie vystavena útoku ze tří stran a největší část našich ozbrojených sil bude vázána na naši východní a jižní hranici. Těžšíše evropské politiky tedy leží - i z německého hlediska - na Balkáně,“ konstatoval a vyjádřil názor, že „je nejvyšší čas sjednotit s Německem naše postoje vůči Rumunsku, Bulharsku, Turecku a tak si zajistit vzájemnou podporu pro případnou akci“.<sup>102</sup> V závěru se Tisza vyslovil pro co nejdůležitější spolupráci s Německem, kterou prezentoval jako jediné východisko: „Na Balkáně musíme nejdříve chránit mír, abychom mohli připravit pro nás příhodný vývoj. Cíle naší balkánské politiky musí být stanoveny společně s Německem a naše akce probíhat ve shodě s ním. Musíme společně s Německem usilovat o vznik pro nás příznivého seskupení balkánských států, přičemž prvním úkolem by bylo oddělení Rumunska a Řecka od Srbska a usmíření těchto dvou států s Bulharskem na základě přirozeného zvětšení Bulharska na účet Srbska“.<sup>103</sup> Uherský ministerský předseda hodnotil nepřítomné mezinárodní postavení monarchie realisticky a hlavní prostředky ke zlepšení daného stavu spatřoval v důsledné spolupráci s Německem a uvážlivém postupu. Ovšem v této době nebyl vztah Vídně k Berlínu zrovna ideální a kancléř Bethmann Hollweg i státní sekretář Jagow se vyjadřovali značně kriticky na adresu Berchtoldovy balkánské politiky. Pokud šlo o druhý aspekt, Rakousko-Uhersku již bohužel nezbyval dostatek času pro praktickování politiky dlouhodobého výhledu - v okamžiku předložení Tiszova Pamětního spisu to bylo již jen 135 dní míru.

Nesoulad mezi spojenci se projevil i během jarní návštěvy Viléma II. ve Vídní, kde se císař zastavil 23. března 1914 cestou na Korfu a jednal s Františkem Josefem I., Berchtoldem a Tiszou a o několik dní později se zastavil v Miramare, kde byl hostem Františka Ferdinanda d'Este. Německý monarcha dokázal kromě uherského premiéra popudit tak či onak všechny zbývající osobnosti. Pro téměř čtyřaosmdesátiletého panovníka bylo v poslední době prakticky každé setkání s německým protějškem obtížnou zkouškou, Berchtolda Vilém II. sotva nadchl, neboť kritizoval jak

jeho orientaci na Bulharsko komplikující vztah k Rumunsku, tak ministrový údajně přehnané obavy z agresivních plánů Ruska. S Tiszou se císař setkal poprvé a šestačtyřicetiletý uherský politik „ udeřil na Jeho Veličenstvo mimořádné sliny dojem“, <sup>104)</sup> německý velvyslanec ve Vídni Tschirschky dokonce 25. března v soukromém dopise Jaggovi konstatoval, „ že nyní je císař zcela pod dojmem z Tiszzy“. <sup>105)</sup> Uherský ministerský předseda si získal sympatie Viléma II. především bezvýhradným soulasem s německým kursem balkánské politiky i ujištěním, že jednání s Rumunyy budou pokračovat. František Ferdinand sice v podstatě souhlasil s císařovou kritikou Berchtoldovy politiky, ale rozhodně nebyl ochoten akceptovat jeho doporučení ohledně Tiszzy, vůči němuž choval mimořádně silnou osobní averzi.

Nepríznivé mezinárodní postavení habsburské monarchie koncem jara 1914 poskytovalo skutečně nejednu důkaz toho, že „ hrabě Berchtold ... stál před úplným bankrotem své balkánské politiky a Rakousko-Uhersko bylo na svých hranicích ohroženo pohybem, který byl ve skutečnosti nanejvýš životně nebezpečným“. <sup>106)</sup> Rostoucí obavy dokonce vyvolaly kritiku nečinnosti vlastní politiky i neúčinnosti Trojspolku ze strany předních reprezentantů rakousko-uherské diplomacie. Například nový velvyslanec v Petrohradu Szápáry - I. října 1913 nahradil v této funkci Thurna - zaslal 8. května 1914 do Vídně přísně důvěrnou zprávu, <sup>107)</sup> v níž velmi ostře napadl politiku německého spojení vůči Rusku a vyslovil vážné pochybnosti o fungování Trojspolku. Szápáry konstatoval, že německá prestiž v Rusku následkem dlouhodobě slabé politiky vůči Petrohradu výrazně poklesla a „ Německo v čte Bethmanna Hollwega postupně vyklidilo všechny pozice, které vůči Rusku získalo“. <sup>108)</sup> Defenzivní přístup v balkánských záležitostech vedl podle velvyslance k tomu, že „ Trojspolek od Cetyne po Konstantinopol a od Suliny po mys Matapan nemůže s jistotou zahrnout do svých kalkulací jeden jediný faktor“. <sup>109)</sup> Szápáry vyslovil názor, že v posledních letech došlo k velmi nebezpečnému poklesu významu Trojspolku na mezinárodní scéně. „ Dnes je Trojspolek, kterého se v době anekční krize obávala celá Evropa navzdory tomu, že itálie byla považována za nespolehlivou, na nejlepší cestě najít hranice svého vlivu, který dříve sahál od Alasaka do Střední Asie a od Severního ke Středozemnímu moři, na Sávé a Dunaji a chystá se taktikajíc bojovat o holý život ve střední Evropě“. <sup>110)</sup> konstatoval diplomata se značnou dávkou skeptické ironie. Jednoznačně alarmující byly i závěry vyslanec v Bukurešti Czernina, který nakonec správně pochopil návštěvu Mikuláše II. v Konstanici jako definitivní důkaz odklonu Rumunska od Trojspolku. „ Není žádna pochybnost, že den v Konstanici je mezníkem v životě rumunského státu - a snad i monarchie“, psal v soukromém dopise Berchtoldovi, „ ... rok očekávaný odklon Rumunska k Trojdomodě se odehrál v Konstanici před očima veřejnosti“. <sup>111)</sup> Vyslanec pak vyslovil názor, že v případě válečného konfliktu se Rumunsko postaví proti Rakousko-Uhersku. Hlavní příčinu oslabení jeho mezinárodního postavení spatřoval v chování monarchie za balkánských válek, které přesvědčilo Evropu, že je „ odsouzena k zániku a rozdělení ... a v nejbližší době dojde k evropské aukci habsburské monarchie“. <sup>112)</sup> Z tohoto závěru též „ nejhaněnějším, nejlživějším a nejperfidnějším způsobem“ <sup>113)</sup> Francie a Rusko a přesvědčují evropské státy, aby

se nevázaly „ na těleso odsouzené k smrti ... opustily loď, dokud je čas ... a nespojovaly svůj osud s monarchií“. <sup>114)</sup> Vyslanec vyjádřil názor, že monarchie je krok za krokem obklíčována a pod francouzsko-ruskou patronací vzniká nový, proti ní namířený, balkánský spolek. V této situaci považoval za mimořádně důležité, aby Berlín konečně vzal na vědomí kritickou situaci partnera, neboť „ Němci musí přece pochopit, že pro nás vzniklo nejvážnější nebezpečí a celá naše armáda by mohla být vázána proti Rumunsku a Štotsku a oni by museli sami podstoupit boj s Ruskem a Francií“. <sup>115)</sup>

Jak dokládá korespondence obou šéftů štábu, ani otázka vojenské spolupráce s Německem v případě konfliktu nepřidala Vídní na klidu. Od půle dubna do půle května dlel v Karlových Varech na léčení šéf německého štábu armády generál Moltke, 12. května se setkal s Conradem, pro něhož důvěrný rozhovor s německým kolegou zdaleka nebyl ve všech aspektech povzbudivý. Moltkeho informace, že německé ozbrojené síly počtem nepředčí francouzskou armádu, musela nepochybně šéfa rakousko-uherského generálního štábu znepokojit. <sup>116)</sup> Oba se shodli na tom, že není možné dále počítat s Rumunskem jako se spojenencem, ale spíše jako s protivníkem. „ Každé vyčkávání znamená zmenšení našich šancí. Pokud jde o počet lidí, nelze Rusku konkurovat“, s tímto závěry jistě Conrad souhlasil, ale konstatování, že v Německu „ se naneštěstí očekává prohlášení Anglie, že nezasáhne. Toto prohlášení ale Anglie nikdy nevydá“. <sup>117)</sup> nebylo příliš povzbudivé. Základní problém vzájemných vztahů ve vojenské sféře představovala otázka, za jak dlouho po vyhlášení války přesune Německo jádro svých ozbrojených sil z Francie na východ, proti Rusku. „ Doufáme, že do šesti týdnů po zahájení operací budeme s Francií hotoví, nebo alespoň budeme tak daleko, že budeme moci naše hlavní síly přesunout na východ“. <sup>118)</sup> odpověděl tenkrát Moltke, což Conrad pochopil správně - minimálně po dobu šesti týdnů bude muset rakousko-uherská armáda čelit náporu ruského „ parního válce“ bez adekvátní německé podpory.

K pochopení z německé strany a harmonizaci vzájemných vztahů zřejmě příliš nepřispěla ani tolikrát připomínaná a mnoha legendami opředená návštěva Viléma II. 12. - 14. června 1914, kdy byl hostem arcivévodý Františka Ferdinanda na Konopišti. Podle vyjádření rakouského tisku šlo o zcela soukromou návštěvu, během níž následník trůnu zamýšlel ukázat německému panovníku svou pověstnou různou zahradu v plném květu pozdního jara ... Skutečností, že císaře doprovázel admirál Tirpitz, otec německého námořního zbrojního programu a den po odjezdu Viléma II. navštívil Konopiště rakousko-uherský ministr zahraničí Berchtold, se ve své době i později stala podnětem k rozmanitým spekulacím, mnohdy mimořádně bizarním. Často bývala zmíněná jednání dávana do spojitosti s počátkem první světové války, jejíž vypuknutí různí autoři prezentovali jako důsledek „ Konopišského paktu“, který měli uzavřít Vilém II. a František Ferdinand. Nesporný vrchol v tomto ohledu představovala fantasmagorická konstrukce, již v únoru 1916 naservíroval britským čtenářům korespondent Times Henry Wickham Steed na základě údajně zprávy anonymního informátora. <sup>119)</sup> Podle Steedovy verze předložil Vilém II. následníku trůnu grandiózní plán přeměny mapy Evropy i mocenských poměrů na

kontinent. Získat její především údajně chtěl tím, že by jeho synům Maximilianovi a Ernestovi připadly dvě nově vyvířené středoevropské říše. Po vítězné válce měly být staré Polsko, Litva a Ukrajina spojeny do jednoho státu, na jehož trůn by usedl František Ferdinand a následníkem by se stal jeho starší syn. Mladší syn by se posléze ujal vlády v říši tvořené českými zeměmi, Uhrami a balkánskými oblastmi až po Soluň. Rakouské země s Terstem by získal legitimní dědic arcivévoda Karel (budoucí následník a císař) s tím, že by byly začleněny do Německé říše jako spolková země. Uvedené nové dva útvary by pak s Německem uzavřely vojenskou alianci i trvalý ekonomický svazek a toto spojení měly uzavřít vojenská aliance. Jelikož tyto plány prý nezůstaly před ostatními členy habsburského rodu utajeny, bylo rozhodnuto odstranit „zrádce“ Františka Ferdinanda násilím a výsledkem byl sarajevský atentát. Bylo překvapivé, že tuto prakticky ničím nedoloženou fikci převezla po první světové válce v různých obměnách řada, zejména francouzských autorů,<sup>120)</sup> zatímco anglosaská historiografie se od podobných konstrukcí poměrně brzy distancovala.<sup>121)</sup> V dnešní době žádný seriózní badatel nepřikládá Steedovým nedoloženým tvrzením a krkolomným kombinacím žádnou váhu, zvláště když jsou k dispozici věrohodná svědectví účastníků konopištské schůzky o průběhu jednání.<sup>122)</sup> Konec konců i řada obecně známých fakt svědčí proti podobnému vykladu na Konopišti, kromě Tirpitz, nebyl účasten žádný jiný významný vysoký důstojník. Z rakouské strany byl nejvyšším důstojníkem plukovník Bardołff, šéf následnickovy vojenské kanceláře, což bylo vskutku málo k uzavření jakýchkoli vojenských dohod. Kromě toho, údajně „válečné rady“ na Konopišti se účastnilo na třicet hostů, podstatnou část tvořily ženy a podle různých svědectví císař a následník zůstali během setkání jen velmi krátkou dobu o samotě. Navíc „je obtížné akceptovat myšlenku, že František Ferdinand mohl plánovat válku, která měla začít jeho zavražděním“.<sup>123)</sup> Jistou roli patrně sehrál i omyl některých evropských listů, jež na společné fotografii účastníků identifikovaly hraběte Wlczeka jako německého kancléře Behmanna Holwega a hraběte Waldsteina jako rakousko-uherského ministra zahraničí Berchtolda.<sup>124)</sup> Hlavním tématem konopištských rozhovorů byly opět vnitřní poměry v habsburské monarchii,<sup>125)</sup> císař se snažil odstranit nepřítomný dojem, který na následníka trůnu udělalo v březnu jeho nadšení pro Tiszu, jehož František Ferdinand obvinil z toho, že „žene sousední Rumunsko do náruče Ruska a zeslabuje při tom velmocenskou hodnotu říše svým umiřujícím úsilím o národní armádu uherskou“.<sup>126)</sup> Oba muži dále jednali o dílčích problémech balkánské politiky a o vztahu k Itálii. Jejich diskuse se dotkla srbské otázky jen okrajově a císař Vilém II. dokonce odpověděl vyhýbavě na dotaz, zda Rakousko-Uhersko může počítat s plnou německou podporou v případě války se Srbskem. Není však k dispozici žádný věrohodný důkaz o tom, že by se konopištské rozhovory týkaly sručené zmíněného komplotu či bezprostředních příprav rozpoutání války.

Berchtold, který přijel na arcivévodovo sídlo den po císařově odjezdu, byl s největší pravděpodobností výsledky konopištských jednání zklamán, protože s ohledem na vývoj na Balkáně nepřinesly žádné jednoznačnější přísliby z německé strany. Ministr se proto rozhodl rozvinout diplomatickou aktivitu, která by zabránila další-

mu oslabování mezinárodní pozice monarchie, v první řadě bylo zapotřebí získat důraznější podporu německého spojení. V souvislosti s tímto záměrem nechal vypracovat sekčního radu Franze von Matscheka obšírné memorandum,<sup>127)</sup> které mělo zevrubně zhodnotit situaci na Balkáně a vysvětlit tvrkavým Němcům, do jaké míry je ohroženo postavení monarchie formováním nového spolku balkánských států, jehož vznik povede k úplnému obklíčení Rakousko-Uherska na jihovýchodě. „Srovnáváme-li dnešní situaci s tou, která panovala před velkou krizí (autor míní balkánské války - A. S.), musíme konstatovat, že celkový výsledek, uvažováno jak z hlediska Rakousko-Uherska, tak Trojspolku, nelze v žádném případě označit jako příznivý“.<sup>128)</sup> prohlásil ministrův důvěrník hned v úvodu dokumentu. Jako jeden z hlavních důvodů špatné pozice Trojspolku označil jeho defenzivní charakter, zatímco současný kurs Francie a Ruska je agresivní.<sup>129)</sup> Matscheko doporučil přimět Rumunsko k jasněmu vyjádření, v případě, že to Bukurešť neodělá, bude muset monarchie začít s realizací obranných opatření v Sedmihradsku. Izolaci Bulharska na Balkáně označil za nebezpečnou, neboť by nakonec mohla Sofii, ovlivněnou příslíby územních zisků v Makedonii, vrátit do šiku ruských klientů. Řešení spatřoval v odstranění třecích ploch mezi Rumunskem a Bulharskem, což by umožnilo vznik aliance těchto států, která by se nakonec mohla sblížit i s Tureckem a celé toto seskupení by se postupně orientovalo na Trojspolek.<sup>130)</sup> Výrazně nebezpečí pro postavení Trojspolku podle něj reprezentoval jak obrat Rumunška, tak ruské aktivity vůči Turecku i tendence ke spojení Srbska a Černé Hory. Klíčový problém představovala možnost vyvíření nového balkánského spolku, inspirovaného Francií a Ruskem a orientovaného jednoznačně proti habsburské monarchii. Pokud šlo o Srbsko, autor v podstatě vyslovuje pochybnost o možnosti nějakého smíření s ním, ale na druhé straně se nezmiňuje o možnosti řešení tohoto problému silou zbraní. Závěr memoranda obsahuje určité nejpodstatnější z myšlenek, které měly ovlivnit německého spojení. „Pohlédneme-li na vývoj Ruska v posledních dvou stoletích, na enormní vzrůst jeho obyvatelstva, území, hospodářské a vojenské moci a uvážíme-li, že tato velká říše je svou polohou i smlouvami stále odříznuta od volných mořských charakter“<sup>131)</sup> - tento závěr sekčního rady dodnes v podstatě nutně podivný agrésivní charakter<sup>132)</sup> - tento závěr sekčního rady dodnes v podstatě nutně podivný agrésivní charakter<sup>133)</sup> - tento závěr sekčního rady dodnes v podstatě nutně podivný agrésivní charakter<sup>134)</sup> - tento závěr sekčního rady dodnes v podstatě nutně podivný agrésivní charakter<sup>135)</sup>

Berchtold ještě studoval Matschekův dokument a promyšlel úpravy jednotlivých formulací, když 28. června 1914 ve tři čtvrti na deset dopoledne vyšel z gymnasia-

sisty Gavriila Principa v Sarajevu „, ukončily novovek“. Samotný čin, at již byl jakkoli připravován, je nepochybně klasickou ukázkou fungování náhody v dějinách.<sup>134)</sup> Nejvýznamnější nebyly bezprostřední okolnosti vlastní akce, ale jiná skutečnost - skupině mladických atentávníků, kteří byli sami oběťmi manipulace, se totiž v podařilo „, posunout čas“, respektive zrychlit jeho běh. Podstatná problému spočívala v tom, že se sice již delší dobu zřetelně schylovalo ke konfrontaci, ale v době atentátu ještě nikdo z budoucích účastníků konfliktu na válku bezprostředně nepomyšlel, neboť ve většíně zemí nebyla dokončena plánovaná realizace příprav ozbrojených sil a příslušných zbrojních programů. Spíše než onou pověstnou „, poslední kapkou“, již pohár přetekl, byl atentát faktorem, který podstatně změnil úhly pohledu na situaci, prakticky okamžitě zanikla možnost řešit problémy v Tiszou navrhovaném „, dlouhodobém výhledu“. Ve Vídní převládli politici, že monarchie musí jednat „, teď nebo nikdy“, aby si udržela velmocenského postavení. Na teroristický čin bylo sotva možné reagovat diplomatickým úsilím, které mohlo - a také nemuselo - přinést příznivý výsledek po delší době, jak navrhoval Matscheko ve svém memorandu. Někdy můžeme narazit na názor, že Vídeň více méně zneužila atentátu k tomu, aby se pokusila zúčtovat se Srbskem. Tato archaická „, dohodová“ explikace opomíjí základní skutečnost - před atentátem v létě 1914 sice Rakousko-Uhersko pomýšlelo na obnovu rovnováhy sil na Balkáně v té době, jak existovala před balkánskými válkami, ale rozhodně nechovalo zájem dosáhnout tohoto cíle zbráněním. Jestliže by se Vídeň pro tento krok rozhodla v době míru, zdáleka si totiž nemohla být jista podporou německého spojení, bez níž však na řešení silou nemohla pomýšlet.

Po zprávě o sarajevském atentátu<sup>135)</sup> se šéf generálního štábu Conrad i ministři války Krobatin vyslovili pro okamžitý ozbrojený zásah, dokonce i někteří diplomaté kritizovali Berchtoldův kurs. Například princ Hohenlohe-Schillingfürst, designovaný nástupce Szögyényho na místě velvyslance v Berlíně, vyčetl ministrově zahraničí slabost a hrozil odmítnutím nominace. Na druhé straně Tisza doporučoval trpělivost a zdá se, že alespoň zpočátku mělo jeho stanovisko nezanebatelný vliv na císaře, neboť ten doporučil Berchtoldovi aby situaci projednal především s uherským ministerským předsedou. Oba politici si však byli dobře vědomi toho, že otálení s přípravou akcí je nebezpečné pro prestiž monarchie, navíc by nebylo dobře nechat příliš odeznít šok, který vyvolal teroristický čin v Evropě. Tisza v rozhovoru s císařem 1. července 1914 označil za chybnou Berchtoldovu tezi, že by bylo třeba „, využít násilný čin v Sarajevu jako podnět ke zúčtování se Srbskem“<sup>136)</sup> a odmítl za navrhovaný postup nést odpovědnost. Vyslovil názor, že bez důkazů o spolupíně srbské vlády by se monarchie v případě útoku na Srbsko dostala do ne-příznivého světla a „, byla by zatažena do velké války za nevyhodných okolností“.<sup>137)</sup> Navhl také, aby se Rakousko-Uhersko spolu s Německem ještě jednou pokusilo přimět Rumunsko otevřeně se přihlásit k Trojspolku. Toto však byl s ohledem na předchází maďarskou politiku v Sedmihradsku ponekud pochybny podnět. Teroristický akt sice postavil monarchii před těžké rozhodnutí, ale samotný skon následníka v rozhodujících politických kruzích příliš zármтку nevyvolal. „, Vůči ar-

civěvodovi jsou v širokých vrstvách hluboké antipatie ... Bůh to myslel s Rakouskem dobře, když je ušetřil takového císaře!“, zaznamenal si do deníku v den atentátu Josef Redlich. František Josef I. 2. července povolal Berchtolda do Schönbrunnu a vyzval jej, aby se vyjádřil k Tiszovým stanoviskům. Ministr zahraničí sice doporučil vyčkat výsledků vyšetřování v Sarajevu, ale současně prohlásil, že „, při delším vyčkávaní by mohl pomínout dosud vysoce působivý moment bezprostředně působícího dojmu zavrženého vražedného činu na veřejné mínění Evropy, zatímco úplně ignorování krvavého dramatu ... by se mohlo rovnat zřeknutí se našeho velmocenského postavení se všemi z toho vyplývajícími politickými a morálními nevyhodami“.<sup>138)</sup>

Pokud šlo o první mezinárodní ohlasy atentátu, panovníci, hlavy států a ministři odsuzovali teroristický čin a zasílali do Vídně projevy soustrasti. Některá vyjádření však zřetelně signalizovala, že v určitých zemích vyvolala smrt rakousko-uherského následníka trůnu přinejmenším jisté ulehčení. Například v Římě se ministr zahraničí markýz di San Giuliano vyjádřil, že arcivévodův klerikalismus byl zářem proti Itálii. Obě komory francouzského parlamentu sice atentát odsoudily, ale smrt následníkova rozptýlila některé obavy z jeho vazby k císaři Vilému II. Vlivný list *Novoje Vremja* přímo napsal, že František Ferdinand nebyl přítelem Ruska, což samo o sobě s ohledem na následníkovy úvahy o možnosti obnovy Spolku tří císařů bylo ponekud diskutabilní. Car, velkoknížata i ministři však vyjádřili Františku Josefovi I. hlubokou úctost prořednicivím rakousko-uherského velvyslanceví. Dokonce i srbský král Petr I. a následník trůnu Alexander kondolovali rakouskému panovníkovi.<sup>139)</sup> Ovšem srbské obyvatelstvo atentát oslavovalo, tisk ho vysvětloval jako důsledek rakouské politiky vůči Slovanům.<sup>140)</sup>

V této situaci měl pro Rakousko-Uhersko přirozené zásadní význam postoj Německa. První reakce spojení však byly opatrné a ponekud rozpáité. V rozhovoru s Berchtoldem 3. července sice německý velvyslance Tschirschy konstatoval, že „, pouze rozhodný postup vůči Srbsku by mohl vést k cíli“<sup>141)</sup> ale jinak se vyjádřoval zdrženlivě. Státní podsekretář Zimmermann ujistil velvyslance Szögyényho, že „, sledává zcela pochopitelným energický rozhodný postup monarchie proti Srbsku“ ale současně doporučil velkou opatrnost a poradil „, nepředkládat Srbsku žádné ponížující požadavky“.<sup>142)</sup> Podobná stanoviska nemohla Vídeň uspokojit, protože bylo rozhodnuto podniknout kroky, které měly přimět spojení k určitéjšímu vyjádření. V osobním dopise Vilému II. z 2. července shrnul svá stanoviska císař František Josef I., Berchtold pak dopracoval Matschekovo memorandum tak, že původní projekt dlouhodobého společného diplomatického působení na Balkáně nahradil plánem okamžité akce. S oběma dokumenty byl 4. července 1914 vyslán do Berlína šéf Berchtoldova kabinetu hrabě Hoyos.<sup>143)</sup> Hlavním cílem jeho mise bylo zjistit, zda Německo podporí svého spojení, bude-li napaden Ruskem v důsledku akce proti Srbsku.<sup>144)</sup> Staříčský mocnář vyjádřil přesvědčení, že „, atentát spáchaný na mého ubohého synovce je přímým následkem agitace ruských a srbských Panslovánů, jejichž jediným cílem je oslabení Trojspolku a rozbití mé říše ... jedná se o dobře organizovaný komplot, jehož spojnice sahají do Bělehradu“.<sup>145)</sup> Připustil,



že spojenectví s Rumunskem je fakticky neúčinné a Rakousko-Uhersko hodlá usilovat o to, aby „ Srbsko bylo vyřazeno jako mocenský faktor na Balkáně“. <sup>146)</sup> V podobném smyslu byl koncipován i závěr memoranda: „ Rakousko-Uhersku nechyběla dobrá vůle a vstřícnost k tomu, aby dosáhlo nesitelného poměru k Srbsku. Nyní se ale ukázalo, že toto úsilí bylo zcela marné a monarchie bude muset i v budoucnosti počítat se zavilým, nesmiřitelným a agresivním nepřátelstvím Srbska“. <sup>147)</sup>

Když 5. července předával velvyslanec Szögyény dopis svého panovníka a memorandum, které přivezl Hoyos, vyjadřoval se Vilém II. zprvu velmi opatrně a prohlásil, že „ musí mít na zřeteli vážné evropské komplikace, takže nemůže před poradou s říšským kancléřem dát nějakou definitivní odpověď“. <sup>148)</sup> Poté, zřejmě veden snahou hosta uklidnit, řekl Szögyénymu, že habsburská monarchie bude moci v krajním případě počítat s německou podporou, neboť „ nepochybuje ani v nejmenším, že pan von Bethmann-Hollweg bude souhlasit s jeho míněním“. <sup>149)</sup> Císař vyslovil názor, že „ s touto akcí (tj. zásahem proti Srbsku - A. S.) se nesmí otálet“, neboť „ Rusko ještě není ... v žádném případě připraveno na válku a zcela určitě si rozmyslí sáhnout ke zbraním“. <sup>150)</sup> Tento výrok svědčil o tom, že Vilém II. do jisté míry nechápal podstatu situace, což sotva mohlo přispět k uklidnění Vídně. Následujícího dne, když Szögyény v doprovodu Hoyose navštívil kancléře, podle vlastního vyjádření shledal, že „ německá vláda pochopila nebezpečí, která pro Rakousko-Uhersko jakož i pro Trojspolek vyplývají z ruského plánu balkánského spolků“, a rovněž Bethmann Hollweg „ považuje naše okamžité zakročení proti Srbsku za nejradikálnější a nejlepší řešení našich obtíží na Balkáně“. <sup>151)</sup> Německé preferování okamžité rázné akce mělo nesporně logické a racionální jádro - kdyby totiž habsburská monarchie udeřila na Srbsko bezprostředně po atentátu, kdy ještě silně působil psychologický účinek teroristického aktu na veřejné mínění i vlády v Evropě, bylo by pro kabiney v Paříži a Londýně přinejmenším velmi obtížné prosadit vstup do války po boku Ruska, které by silou zbraní podpořilo svého balkánského klienta. Jinými slovy, v případě rychlého zásahu Rakousko-Uherska vznikal určitý, byť zdaleka ne jistý předpoklad pro to, aby válka proběhla jen jako lokální konflikt bez zásahu Ruska, aniž došlo k obecné konflagraci. Oponenti této představy přinášejí neméně pádné a logické protigranumenty - porážka osamocené Srbska by byla varováním a lekcí pro ostatní balkánské státy, Petrohrad by sotva dále mohl uzavírat o zformování jejich spolku proti habsburské monarchii a vznikla by hrozba postupné eliminace veškerého ruského vlivu na Balkáně. S ohledem na tuto skutečnost nemohlo Rusko ustoupit a muselo jít do války. <sup>152)</sup>

Svět měl ale spět ke katastrofě pomalu, neboť habsburská monarchie nenalezla včas dostatek odhodlání k rázné akci. Ještě na zasedání Ministerstva rady pro společné záležitosti 7. července <sup>153)</sup> konstatoval předsedající Berchtold, že „ takovýto rozhodující úder by neměl být veden bez diplomatických příprav“, třebaže „ jak císař Vilém II., tak pan von Bethmann Hollweg nás se vším důrazem ujistili bezpodmínečnou podporou Německa pro případ války se Srbskem“. <sup>154)</sup> Ministr zahraničí připustil, že „ ozbrojené střetnutí se Srbskem by mohlo mít za následek válku s Ruskem“, <sup>155)</sup> jehož politika dlouhodobě směřuje k vytvoření bloku balkánských

států, který by v příhodném okamžiku využil proti monarchii. Účastníkům jednání se zatím nepodařilo přimět královského uherského ministerského předsedu ke změně stanoviska. <sup>156)</sup> Tisza sice připustil, že vyšetřování atentátu v Sarajevu i reakce srbského tisku změnil situaci, ovšem dále odmítl převzít odpovědnost za ozbrojenou akci bez dostatečné diplomatické přípravy, navzdory pozitivním výsledkům jednání Szögyényho a Hoyose v Berlíně. Právě uherský premiér při této příležitosti precizoval otázku ultimata Srbsku. „ Měli bychom bezpodmínečně formulovat požadavky vůči Srbsku a sáhnout k ultimatu, jestliže je Srbsko nepřítel. Tyto podmínky by měly být tvrdé, ale nikoli nesplnitelné. Jestliže je Srbsko přítel, dosáhneme skvělého diplomatického úspěchu a naše prestiž na Balkáně vzroste. Jestliže naše požadavky nebudou přijaty, byl by také on (tj. Tisza - A. S.) pro ozbrojenou akci, ale musí být předem stvrzeno, že půjde o zmenšení a nikoli úplné zničení Srbska ... jako uherský ministerský předseda by nikdy nesouhlasil s tím, aby monarchie anektovala část Srbska ... není věcí Německa posuzovat, zda nyní máme či nemáme udeřit proti Srbsku“ <sup>157)</sup> - takto jsou v protokolu jednání zachycena stanoviska sebevědomého uherského politika, která mj. zřejmě vyvracejí občas traktovaný názor, že v údobí od atentátu do vypuknutí války byla politika Rakousko-Uherska pod jednoznačným vlivem Berlína. Důvody Tiszova odporu proti krajnímu řešení byly ve velku pochopitelné - v případě porážky v evropské válce mohly být ohroženy samotné základy uherského státu, vítězství naopak mohlo oživit centralizační snahy Vídně, připojení dalších jihoslovanských oblastí mohlo přiblížit realitě představu o trialismu. Cokoli z tohoto znamenalo v konečném důsledku hrozbu pro maďarskou superrioritu, proto Tisza trval na svých stanoviscích, která 8. července 1914 tlumočil císaři. <sup>158)</sup>

V prvních červencových týdnech se srbská diplomacie pokoušela v evropských metropolitách prokázat, že Bělehrad nenese žádnou odpovědnost za sarajevský atentát. Podobně si počínala i ruská diplomacie, v této souvislosti vyvíjel značné úsilí ruský vyslanec v Bělehradě Hartwig. Jeho náhlá smrt na rakouském vyslanectví 10. června - skončil na srdeční selhání v náručí vyslance Giesla. <sup>159)</sup> - vyvolala na srbské straně některé, avšak přirozeně zcela neopodstatněné, dohady. <sup>160)</sup> Na druhé straně bylo sotva možno popřít, že úmrtí Hartwiga znamenalo v dané situaci jistou výhodu pro Rakousko-Uhersko. „ V rozhovoru se mnou narazil státní podsekretář na otázku úmrtí pana von Hartwiga a vyjádřil názor, že to je z politického hlediska šťastné, neboť Hartwig by v současně situaci jistě ještě silněji štvál Srbsko proti monarchii a její vládě“, referoval Szögyény z Berlína a s otevíráností pro diplomata nezvyklou dodal, že „ kdyby měl stejný osud potkat pana Izvojského, také by to neznamenalo žádné neštěstí“. <sup>161)</sup> Hartwigův podíl na podněcování Srbska proti monarchii je nepochybný, na druhé straně lze považovat za sotva prokazatelné Morseovo tvrzení, opřené o údajný koncept dokumentu ukofišťánského za I. světové války Bulhary, že ruský vyslanec byl předem informován o záměrech Srbů v souvislosti se sarajevským atentátem. <sup>162)</sup>

Vídeň usilovně snažila prokázat spolupřívinnu srbské vlády, aby byly získány podmínky pro oddůvodnění případné akce. K urychlení vyšetřování byl do Sarajeva vy-

slán sekční rada Friedrich von Wiesner z ministerstva zahraničí, který však po studování příslušného materiálu získaného vyšších pachatelů a vyšetřováním okolností atentátu dospěl 13. července k závěru, že za daného stavu nelze jednoznačně prokázat, že srbská vláda o přípravách atentátu věděla, nebo se na nich dokonce podílela.<sup>163)</sup> V Berlíně začínali být neutrpěliví, neboť zde převládá názor, že „nyri nastal správný okamžik k energickému vystoupení proti Srbsku, který je tak příhodný, že se nebude snadno opakovat.“<sup>164)</sup> Szégyény opakovaně hlásil do Vídně, že císař Vilém II. i němečtí politikové jsou rozhodnutí důsledně splnit spojenecké závazky a sdlílejší přesvědčení, že „Anglie není ochotna za Srbsko nebo za Rusko latent kašany z ohně“.<sup>165)</sup> Němci nesporně měli některé reálné důvody se domnívat, že Velká Británie do případného střetnutí kontinentálních mocností nezasáhne. Vycházeli z toho, že se britsko-německá spolupráce se za balkánských válek osvědčila, nedávná dohoda o Bagdadské dráze z 15. června 1914 byla pro Berlín důkazem toho, že je možno odstranit problémy, které po léta zatěžovaly vztah obou velmocí. Navíc byl císař přesvědčen, že Rusko ještě není připraveno a carský režim kvůli Srbsku do války nepůjde. Takto „se spojil optimismus Viléma II. ohledně carské říše a optimismus Bethmanna Hollwega ohledně Velké Británie“.<sup>166)</sup> aby nakonec špatný odhad soudržnosti Dohody a její ochoty ke vzájemné podpoře vedl k ilicným představám, že válka proti Srbsku proběhne jako lokální konflikt. Na WilhelmsstraÙe soudili, že nesmí být promeškán výhodný okamžik, kdy ještě působí dojem z atentátu, proto náleželi na Vídeň, aby se odhodlala k akci. Německý tlak byl patrně také nejdůležitějším faktorem, který nakonec přiměl uherského ministerského předsedu Tiszu ke změně stanoviska.<sup>167)</sup> Do 19. července 1914, kdy mělo proběhnout další jednání Ministerské rady pro společné záležitosti,<sup>168)</sup> shromáždili ve Vídní podklady, na jejichž základě hodlali definitivně formulovat požadavky vůči Srbsku. Na tomto zasedání byly kosky definitivně vrženy schválením textu nůty, který byl sice zaslán vyslanci Gieslovi do Bělehradu již 20. července,<sup>169)</sup> ale odevzán měl být až ve čtvrtek 23. července 1914 v pět hodin odpoledne. Srbové dostali lhůtu 48 hodin, během níž měli přijmout podmínky rakousko-uherského ultimata. Důvodem k odkladu předání nůty v Bělehradu byla skutečnost, že ve dnech 20. - 23. července díel v Petrohradu na státní návštěvě francouzský prezident Poincaré a ve Vídní chtěli, aby dohodoví spojenci neměli možnosti okamžitých vzájemných porad, proto s předáním vyčkali do 23. července, kdy Poincaré nastoupil zpáteční cestu do vlasti a v okamžiku předání rakousko-uherského ultimata byl na moři. Nola obsahovala velmi tvrdé, místy v mezinárodní praxi zcela neobvyklé požadavky. V deseti bodech kromě jiného Vídeň požadovala veřejnou omluvu, rozpuštění ireidentistických spolků, potrestání srbských důstojníků a úředníků zapletených do spiknutí, které vedlo k atentátu, potlačení propagandy namířené proti Rakousku-Uhersku a - což představovalo jistě sotva přijatelnou krajnost - možnost spolupůsobení rakouských úřadů při potlačování protirakouského hnutí a vyšetřování atentátu rakouskými orgány na území Srbska.<sup>170)</sup> „To znamená evropskou válku!“ zvolal ruský ministr Sazonov, když se o den později seznámil s textem rakousko-uherské nůty.<sup>171)</sup> Postup však byl schválen císařem, který podle některých svědectví, na roz-

dlí od zesnulého následníka, považoval již delší dobu válku za nevyhnutelnou. Například společný ministr financí Biliński uvádí několikrát informaci, že v podstatě již od skadarské krize na jaře 1913 Francišk Josef I. počítal s ozbrojeným konfliktem a to nikoli jen lokálním, například se Srbskem či Černou Horou, ale s evropskou válkou.<sup>172)</sup> Otlokar Czernin, rakousko-uherský vyslanec v Bukurešti a za první světové války ministr zahraničí, ve svých vzpomínkách zmiňuje výrok, který císař pronesl v rozhovoru s ním v létě 1913.: „Bukureštský mír je neudržitelný, kráčíme vsític nové válce. Dejž Bůh, aby zůstala lokalizována na Balkán.“<sup>173)</sup> Vaše Velčenstvo nyní schválilo závazný akt, z něhož, jak soudím, může vzejít evropská válka,“ konstatoval Biliński v rozhovoru s císařem po schválení rozhodnutí ministerské rady z 19. července. „To určitě, Rusko si nemůže nechat tuto nůtu líbit,“<sup>174)</sup> měl podle ministra svědectví odpovědět čtyřaosmdesátiletý monarcha.

Prezident Poincaré za své návštěvy ujistil Rusy, že Francie v případě války Ruska s Německem dostojí svým závazkům. Tento slib pak usnadnil konečné rozhodování Petrohradu. V sobotu 25. července se ministerská rada usnesla, že carská říše poskytne Srbsku vojenskou pomoc, bude-li napadeno.<sup>175)</sup> Téhož dne odpoledne, před uplynutím stanovené lhůty, obdržel rakouský vyslanec Giesl srbskou odpověď na nůtu z 23. července - bělehradská vláda přistoupila na všechny body, kromě toho, v němž Vídeň požadovala účast rakouských orgánů na srbském území.<sup>176)</sup> To se dalo očekávat, neboť splnění uvedené požadavky by bylo v rozporu se suverenitou Srbska. „V důsledku nedostatečující odpovědi srbské královské vlády na naše požadavky z 23. tohoto měsíce jsem prohlásil diplomatické vztahy se Srbskem za přerušené a opustil jsem s personálem vyslanectví Bělehrad,“<sup>177)</sup> telegrafoval Giesl ještě téhož dne do Vídně. Je poměrně velmi málo známo, že první reakce v Berlíně na srbskou odpověď byla podstatně odlišná od jednoznačného postoje Vídně. Informace o obsahu srbské nůty se dostala do německé metropole 27. července 1914. „Po přečtení srbské odpovědi, již jsem dostal dnes ráno, jsem dospěl k přesvědčení, že přání Podunajské monarchie jsou v podstatě splněna. Několik výhrad Srbska k jednotlivým bodům, je možno vyjasnit jednáním ... odpadá každý důvod k válce,“ psal 28. července ráno císař Vilém II. státnímu sekretáři Jaggowi a doporučil, aby Rakousko-Uhersko obsadilo část srbského území jako zátku pro splnění svých požadavků, a současně uvažoval o tom, že by se ujal prostředkování.<sup>178)</sup> Ovšem v době vzniku tohoto dopisu, po opakovaných německých předchozích ujištěních o podpoře a výzvách k okamžité rázné akci již nebylo možné pomyšlet na realizaci podnětu německého monarchy. V pondělí 27. července přinesly večerníky v metropoli habsburské monarchie zprávu o vyslanecové návratu a informovaly veřejnost, že Bělehrad nevyhověl požadavkům nůty z 23. července. 28. července 1914 vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Srbsku, již následujícího dne byl osídlován Bělehrad. Do pohybu se dala smrtící lavina, která měla pohřbit miliony lidských životů. Devatenácté století definitivně skončilo.

## EPILOG

Z obecného hlediska i v dílčích sovišlostech měli Němci v létě 1914 nejeden vážný důvod poskytnout Vídní požadnou podporu. Na druhé straně názor, že „v červencové krizi roku 1914 ... mohla německá námitka zabránit rakouské akci proti Srbsku“<sup>(1)</sup> je sice v zásadě opodstatněný, ale svým způsobem zjednodušený, neboť dává vzniknout dojmu, že klíč k eventuálnímu urovnání krize byl výhradně v rukou Německa. Je sice nesporné, že představitelé vojenské špičky centrálních mocností si delší dobu uvědomovali, že v oblasti vojenské připravenosti čas pracuje proti Německu i Rakousko-Uhersku, ale sotva lze jednoznačně přijmout závěr, že „Německo se rozhodlo již dlouho před rokem 1914, že válka - defenzivní, preventivní či lokální - je nezbytnou a měla by být vybojována spíše dříve než později“.<sup>(2)</sup> Dosti dobře není možné hovořit o tom, že se Německo rozhodlo pro ozbrojenou konfrontaci „dlouho před rokem 1914“, když ještě za balkánských válek došlo v nejednom ohledu k oživení praxe kdysi determinované proslulým Bismarckovým výrokem o „kostech pomohanského mušketýra“, jinými slovy Berlín se tehdy odklonil od někdejší Bülowovy politiky bezvýhradné podpory habsburské monarchie zpět k „přímé nezainteresovanosti“ na balkánské politice spojence z doby železného kancléře a místy dokonce koordinoval své aktivity s dohodovými velmoceci proti Rakousko-Uhersku. Tento kurs, ovlivněný snahou o spolupráci v rámci koncertu velmocí a především s Velkou Británií, však v létě 1914 Berlín nemohl dále praktikovat, pokud se nechtěl vystavit riziku, že od něj odpadne jediný spolehlivý spojenc, popřípadě se přesrane chovat jako velmoc a pro Německo se de facto stane příteží. Navíc mohlo Rakousko-Uhersko, jemuž by se nedostalo německé podpory, začít hledat východisko v přímém jednání s Ruskem a v orientaci na Dohodu. Ztráta spojence by potom pro Berlín znamenala definitivní izolaci a navzdory vojenské připravenosti a ekonomické superioritě na kontinentě by se mezinárodní postavení říše stalo v podstatě bezvýchodným. Také na druhé straně Berchtold - což je do určité míry ironií osudu - když prosazoval rázný postup vůči Srbsku, argumentoval tím, že „Německo by mohlo ztratit důvěru v Rakousko-Uhersko a opustit je nadobro“, tak mohl vzniknout

dojem, že „ve finální krizi byla solidarita dvojspoklových mocností více pro-  
duktem jejich vzájemné nedůvěry než »německé věrnosti«.<sup>3)</sup>

Také problém rakouského „rozhodnutí pro válku“, navzdory prakticky trvalému úsilí Comadovu a části reprezentantů vojenské špičky, je složitý a určitě se nedá od-  
být vágním konstatováním o tom, jak „někdy mezi prosincem 1912 a srpnem 1913  
došel Berchtold k závěru, že válka se Srbskem je nevyhnutelná.“<sup>4)</sup> Pokud šlo o osu-  
dová rozhodnutí z července 1914, nastala v jistém ohledu paradoxní situace, neboť  
„je možné hovořit o závislosti silnějšího Německa na slabším Rakousko-  
Uhersku.“<sup>5)</sup> Jinými slovy, Německo, nejsilnější kontinentální velmoc, nemělo na  
vybranou a mohlo předejít vlastní tolaňní izolaci pouze naprostou podporou Vídně.  
Proto se vcelku logicky „jeví jako zjednodušení, pohlízet na vedoucí politiky habs-  
burské monarchie úplně jako na louky v ruku mocnějšího spojení.“<sup>6)</sup> Bohužel  
přinejmenším značně spornými se jeví závěry, že „lehkomyslnost, s níž rakousko-  
uherská vláda po krátkém váhání vrhla svou zemi do války, vyplývá napovrch ze  
všech diplomatických akt“.<sup>7)</sup> Základním faktorem, který ovlivnil jednání Vídně, by-  
la obava z dalšího podstatného zhoršování mezinárodního postavení habsburské  
monarchie. Země však rozhodně nebyla vřezna do války „lehkomyslně a po krát-  
kém váhání“. Právě toto váhání, způsobené opakovaným zvažováním osudového  
kroku i odporem uherského ministerského předsedy Tiszy, bylo až příliš dlouhé  
a učinilo škrt přes německou kalkulaci, že Rakousko-Uhersko zasáhne rychle a vál-  
ku bude možno udržet v lokálních rámcích. Polemika o příčinách rozpoutání první svě-  
tové války začala již v době jejího průběhu a svým způsobem není uzavřena do-  
dnes.<sup>8)</sup> Bezprostředně po válce byla diskutována především snahou nalézt  
a „odhalit“ viny, kteří měli na svědomí miliony lidských životů. Teprve časem,  
po opuštění roviny vzájemných sporů, se historikové zaměřili na zkoumání otázky  
příčin konfliktu i role jednotlivých velmocí při jeho vypuknutí. S odstupem osmi  
desetiletí je možno celý problém posuzovat bez emocí. Vcelku jednoznačně byly  
opuštěny některé starší teze - například dnes se prakticky žádný seriózní badatel ne-  
pokouší hledat jeden z hlavních důvodů v soupeření ve sféře koloniálních a mimo-  
evropských zájmů velmocí. Je možné konstatovat, že každá z velmocí měla v oka-  
mžiku zásadního rozhodnutí vážný důvod do konfliktu vstoupit. Velká Británie byla  
již delší dobu před vypuknutím první světové války velmi znepokojena economic-  
kým vzestupem i vojenskou silou Německa, obávala se narušení evropské rovno-  
váhy, proto se nakonec rozhodla plnou vahou podpořit Francii a Rusko. Francie pře-  
stovala v posledních letech před první světovou válkou poměrně umírněnou  
a vyváženou zahraniční politikou a v jejím případě se vlastně nedá hovořit o nutnos-  
ti rozhodnutí, neboť byla Německem napadena. V každém případě však byla Paříž  
rozhodnuta dosát svým spojeneckým závazkům a neohrožit případným váháním  
alianci s Ruskem. Pokud jde o rozšíření konfliktu do evropských rozměrů, bývá  
oprávněně připisována klíčová role Rusku. Nejde však jen o otázku ruské mobiliz-  
ace, která přiměla Německo k uchýlené protiakci. Je vcelku mimo pochybnost,  
že „spíše Rusko než Rakousko-Uhersko bylo expanzivní mocností v jihovýchod-  
ní Evropě. Anekdota krize byla výjimkou, nikoli pravidlem ... Rakousko se muselo

mnohem více obávat balkánských ambic Ruska, než toto ambic Rakouska“ a konec  
konců „Petrolhad poskytoval důvody Srbsku ke spojení na ruskou pomoc ve stej-  
né míře jako je poskytoval Berlín Rakousku.“<sup>9)</sup> Je však třeba chápat, že Rusové ne-  
byli ochotni vstoupit a sklídit další pokořující porážku jako v roce 1909, takže v pod-  
statě neměli na vybranou. Motivem jednání Rakousko-Uherska jsou zřejmé -  
rozhodnutí monarchie byla v první řadě ovlivněna obavou z případné ztráty velmo-  
cenského postavení, ohrožení integrity říše i beznadějně zhoršení pozice na  
Balkáně. Jinými slovy, ani Vídeň neměla v létě 1914 přijatelnou alternativu.  
Německo, jak již bylo řečeno, nemohlo v krizové situaci nepodpořit spojení.  
Kdyby tak neučinilo, mohlo po krátkém čase stát osamoceno proti celé Evropě. V lé-  
tě roku 1914 se tedy svým způsobem uzavřel bludný kruh - ve většině metropoli  
velmocí politické dospěly k závěru, že ústupnost v dané situaci by mohla natrvalo  
poškodit mocenské postavení jejich zemi, a tudíž nakonec dají přednost krajnímu  
řešení.

